

dr Marek F. Jagodziński
Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu
Kierownik badań
Nr Dyplomu 4374

Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych w Janowie gm. Elbląg, w ramach projektu „Bałtycka Odyseja”

Zadanie: poszukiwanie cmentarzyska związanego z osadą Truso

Badania archeologiczne i prace geofizyczne w Janowie prowadzono w ramach projektu „Baltic Odyssey - Creation of commonhistorical and cultural area”, dofinansowanego ze środków Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Rosja 2014-2020.

**Pozwolenie Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków
Decyzja WKZ: WUOZ-Elbląg.5161.8.2020.MMA z dn. 29.06.2020 roku**

Wrzesień –Listopad 2020

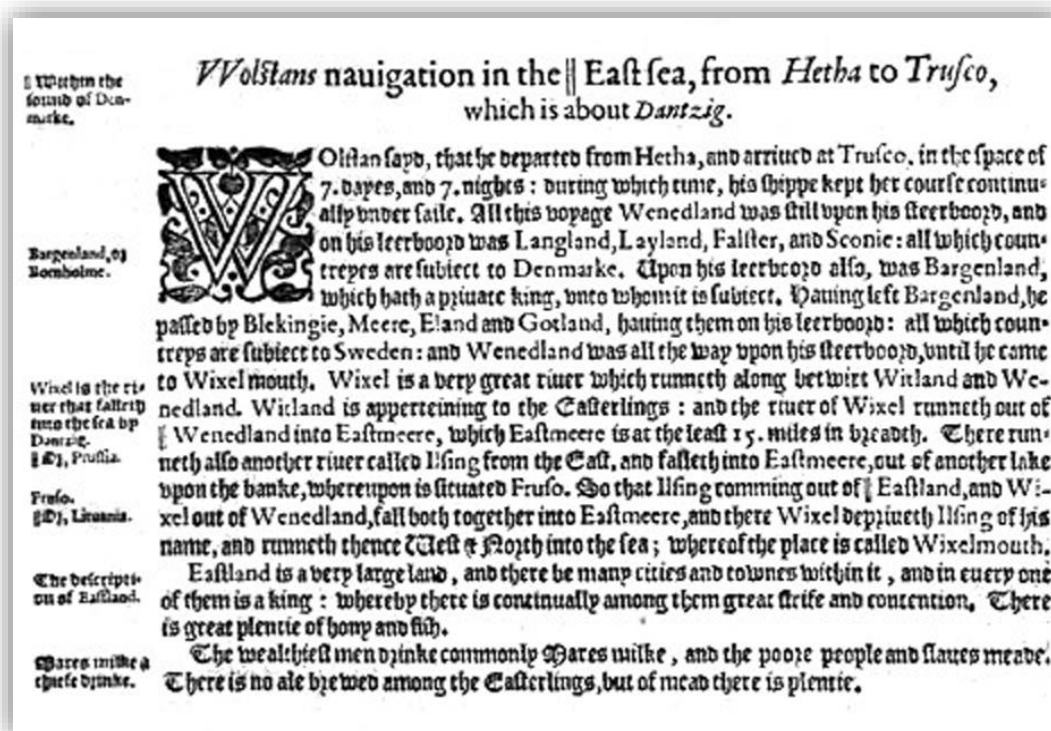
Spis treści

1. Wprowadzenie do problematyki poszukiwań cmentarzyska	3
1.1. Kwestia przynależności etnicznej mieszkańców Truso	4
1.2. Skandynawskie groby na cmentarzyskach skupiska elbląskiego	6
1.3. Charakterystyka osady	22
1.4. Informacje Siegfrieda Angera o odkryciu z 1868 roku	28
2. Badania wykopaliskowe	32
2.1. Sondaż nr 1	36
2.2. Sondaż nr 2	41
2.3. Sondaż nr 3	43
2.4. Sondaż nr 4	45
2.5. Sondaż nr 5	47
2.6. Sondaż nr 6	51
2.7. Sondaż nr 7	53
2.8. Sondaż nr 8	55
2.9. Sondaż nr 9	57
2.10. Sondaż nr 10	58
2.11. Sondaż nr 11	60
2.12. Wkop główny	62
3. Podsumowanie	77
4. Bibliografia	87
Załącznik nr 1 – KEZA Komorowo Żuławskie	
Załącznik nr 2 – mapa sytuacyjno-wysokościowa z wytyczonymi wykopami	
Załącznik nr 3 – dokumentacja fotograficzna w formacie PDF	
Załącznik nr 4 – dokumentacja rysunkowa	

1. Wprowadzenie do problematyki poszukiwań cmentarzyska

Jeszcze 40 lat temu Truso było tylko nazwą zapisaną w relacji Wulfstana. Ten anglosaski żeglarz, a przede wszystkim dworzanin króla Wessexu Alfreda Wielkiego, około 890 roku odbył podróż morską z duńskiego portu Hedeby do Truso. Z rejsu tego sporządził obszerne sprawozdanie, w którym opisał szczegółowo drogę do Truso oraz zwyczaje Estów (zachodnich Bałtów, nazwanych nieco później Prusami). Obok Słowian tworzyli oni zaplecze osadnicze tego portu handlowego.

Część sprawozdania Wulfstana opublikował Richard Hakluyt (ryc. 1) w pierwszym tomie monumentalnego dzieła opisującego historię żeglugi i odkryć Anglików (Hakluyt 1598). Od tego czasu rozpoczęła się dyskusja na temat lokalizacji, charakteru i chronologii Truso. Odkrycie w 1981 roku osady portowej w Janowie Pomorskim¹, a przede wszystkim prowadzone już od prawie czterdziestu lat badania wykopaliskowe i prace studialne, udowodniły, że są to relikty historycznego Truso. Kto założył Truso, kim byli jego mieszkańcy i skąd pochodzili – to najważniejsze pytania dotyczące tego emporium.

Ryc. 1. Fragment „The Principal Navigations ...” Hakluyta opisujący wyprawę Wulfstana do Truso oraz próba pierwszej lokalizacji tego emporium

¹Na Karcie Ewidencji Zabytku Archeologicznego osada opisana jest pod nazwą Komorowo Żuławskie st. 1, por. załącznik nr 1.

1.1. Kwestia przynależności etnicznej mieszkańców Truso

Dyskusja na temat przynależności etnicznej mieszkańców Truso ma już długą metrykę. W tej kwestii wypowiedziano się głównie przed odkryciem tego emporium (m.in. Ehrlich 1937; Neugebauer 1937), co jest zrozumiałe, jak również po odkryciu Truso i opublikowaniu dużej części wyników badań, co może wydawać się zaskakujące. Należy jednak zwrócić uwagę na brak najważniejszego elementu pozwalającego jednoznacznie określić przynależność etniczną mieszkańców Truso, to jest cmentarzyska związanego z tym emporium. Warto przypomnieć niektóre z tych wypowiedzi, gdyż pozwolą one na ocenę dyskusji pod względem głównych argumentów wysuwanych przez poszczególnych autorów².

Pierwszym uczonym, który pokusił się o interpretację etniczną był Ferdinand Neumann (1854). Identyfikując pochodzenie nazwy „Truso” od litewskiego słowa *trusas – praca*, wskazał na Bałtów. Krytyk Neumanna, Augustin Kolberg, także widział tu Bałtów łącząc nazwę „Truso” z litewskim słowem *truszai– trzcina* (Kolberg 1878, s. 1-75). Podobny sposób wnioskowania prezentował Stanisław Mielczarski pisząc: „Osada Truso, której charakter nie jest jeszcze dobrze znany, musiała być osadą portową zamieszkałą przez Prusów, bo ich to opisał Wulfstan w drugiej części swojej relacji” (Mielczarski 1963, s. 11). Z kolei Henryk Łowmiański nie wykluczał istnienia „*kolonii skandynawskiej [...] na terenie Elbląga lub okolicy – w Drużnie (Truso) w w. VIII-IX*” (Łowmiański 1957, s. 83-84). Taki pogląd uwzględniał zapewne wcześniejsze odkrycia elbląskich archeologów – Bruno Ehrlicha (1937a, s. 1-17) i Wenera Neugebauera (1937, s. 19-28) na Polu Nowomiejskim w Elblągu. W 1936 roku, odkryto i przebadano tam 35 grobów kobiecych z wyposażeniem skandynawskim. Odkrycia te, jak również wcześniejsze badania i publikacje królewieckiego archeologa Maxa Eberta (1926) sprawiły, że kwestia roli Skandynawów w powstaniu Truso stała się jedną z głównych tez dyskutowanych do chwili obecnej.

Pełną charakterystykę dyskusji w kwestii Truso, do 1911 roku podał Edward Carstenn (1911, s. 37-63), dalszą do 1937 roku krytycznie omówił Bruno Ehrlich (1937a, op. cit.), w latach 60. XX wieku podsumowali ją polscy mediewiści, Gerard Labuda (1961, s. 7-118) i Stanisław Mielczarski (1963, s. 3-36), a na początku XXI wieku, autor niniejszego sprawozdania (Jagodziński 2010, s. 37-46).

---

²Pełną charakterystykę dyskusji w kwestii Truso, do 1911 roku podał Edward Carstenn (1911, s. 37-63), dalszą do 1937 roku krytycznie omówił Bruno Ehrlich (1937a, s. 1-17), a w latach 60. XX wieku podsumowali ją polscy mediewiści, Gerard Labuda (1961, s. 7-118) i Stanisław Mielczarski (1963, s. 3-36), a na początku XXI wieku, autor niniejszego sprawozdania (Jagodziński 2010, s. 37-46).

Przeprowadzona w innym miejscu analiza stanowisk archeologicznych dla terenów położonych między Wisłą a Pasłęką wykazała, że Truso założono na pograniczu osadnictwa słowiańskiego i bałtyjskiego (Jagodziński 1997; tenże 1998; tenże 1999).

Zasadnicze pytania, jakie należałoby postawić w tym miejscu to:

- jaki był stosunek sąsiadujących ze sobą społeczności pruskich i słowiańskich do skandynawskich założycieli Truso?;
- kto kontrolował ten ośrodek?;
- jaki był udział w tej kontroli miejscowej i ponadregionalnej władzy politycznej?

W tych kwestiach mamy ograniczone możliwości wnioskowania, głównie z uwagi na stan badań, chociaż przykłady z innych tego typu ośrodków centralnych (m.in. Birki i Hedeby) wskazują, że zależności takie musiały istnieć (Callmer 1994, s. 77; Łosiński 2000, s. 123; Urbańczyk 2002, s. 37-47). W rozwiązaniu tego problemu decydujące znaczenie będą miały dalsze badania archeologiczne, które oprócz samego Truso powinny objąć także jego zaplecze, a przede wszystkim skoncentrować się na znalezieniu i przebadaniu cmentarzyska z nim związanego.

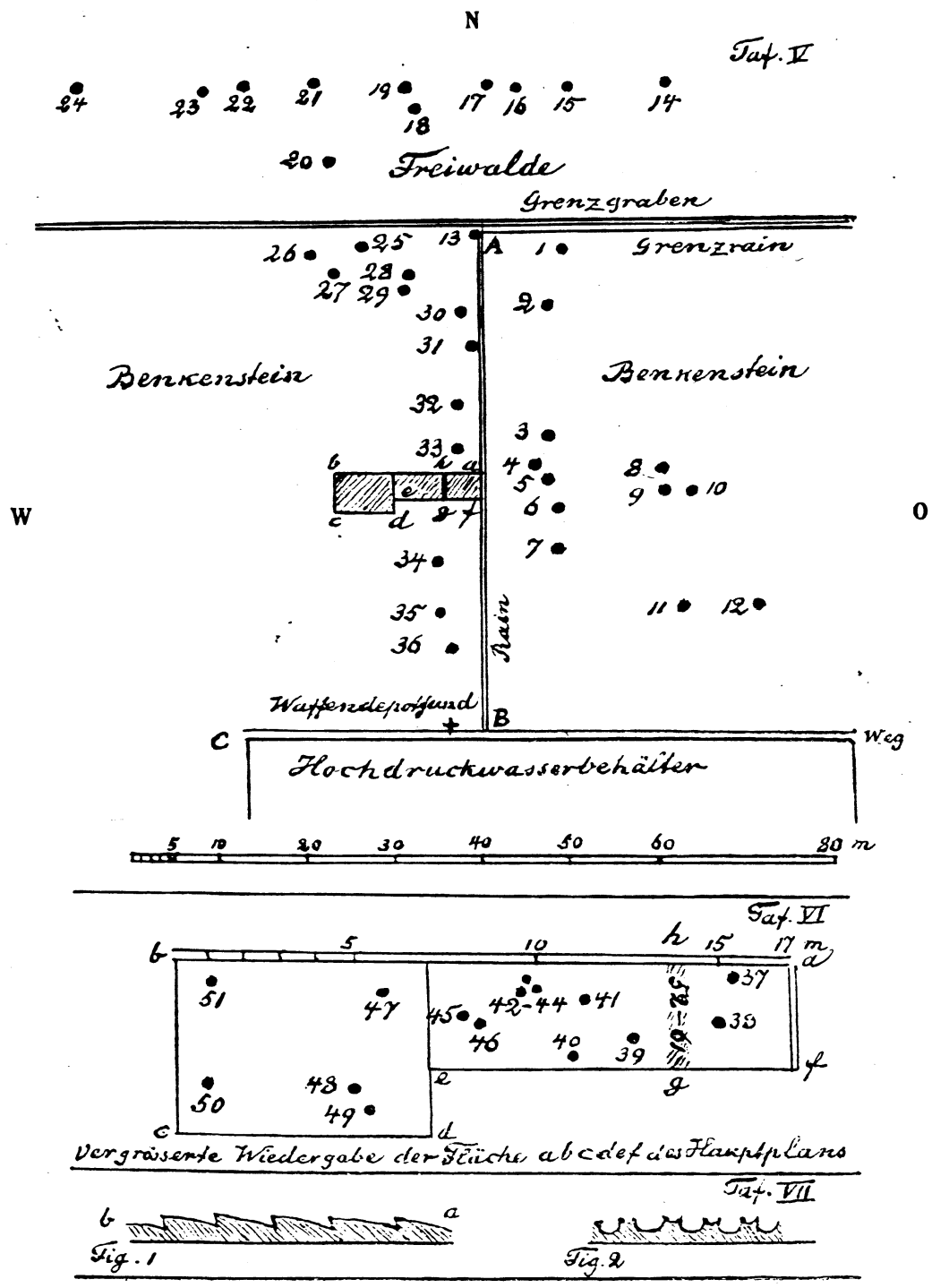
1.2. Skandynawskie groby na cmentarzyskach *skupiska elbląskiego*

Na terenach obejmujących Wysoczyznę Elbląską, Wybrzeże Staropruskie i częściowo także północno-wschodnie obrzeża Pojezierza Iławskiego, wyodrębniła się we wczesnym średniowieczu nowa jednostka kulturowa – *skupisko elbląskie* (Jagodziński 2009b, s. 145-146). Jednym z najważniejszych stanowisk archeologicznych tego skupiska, było badane w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku cmentarzysko Benkenstein-Freiwalde (obecnie Elbląg Kamionka-Żytno). Wyniki badań cmentarzyska nie doczekały się nigdy pełnej publikacji, a większość zabytków i całość dokumentacji badawczej zaginęła w czasie Drugiej Wojny Światowej. Uniemożliwia to przeprowadzenie pełnej analizy stanowiska pod względem rzeczywistych relacji stratygraficznych pomiędzy wydzielonymi pochówkami, charakterystycznymi dla różnych faz jego użytkowania. Jest to zagadnienie niezmiernie ważne dla wskazania ewentualnej ciągłości chronologicznej składania zmarłych, a w związku z tym uzyskania wiarygodnych danych dla oceny rozwijającego się tu osadnictwa w okresie między VI-VIII a IX-X i XI-XII wiekiem.

W latach 1907 – 1912 odkryto 61 obiektów, z których większość stanowiły groby, a tylko kilka, w których wystąpiły wyłącznie przepalone kamienie, określono jako paleniska (Dorr 1914, s. 2-3). Podczas trzech następnych sezonów badawczych (1916 – 1918) odkryto 46 nowych obiektów, spośród których 35 tworzyły pochówki – znaleziono w nich przepalone kości ludzkie oraz dodatki grobowe. Pozostałe uznano za paleniska (Ehrlich 1920, s. 178-179).

Schematyczny plan przebadanego fragmentu cmentarzyska, który sporządził Robert Dorr (1914, s. 24, „Plan des Gräberfeldes Benkenstein-Freiwalde” – ryc. 2), nie wnosi zbyt wiele dla właściwej oceny uzyskanych rezultatów wykopalisk. W latach 1907-1911, poszukiwano tylko bruków kamiennych przy użyciu metalowej sondy, co zapewne przyczyniło się do pominięcia wielu obiektów znajdujących się między pochówkami z brukami kamiennymi. W tym kontekście, spostrzeżenie Dorra, iż większość grobów leżała w szeregach i posiadała bruki kamienne, nie oddaje zapewne pełnej struktury „przebadanej” części cmentarzyska.

Plan des Gräberfeldes Benkenstein-Freiwalde.

Ryc. 2. Plan cmentarzyska Benkenstein-Freiwalde (wg R. Dorr, 1914, s. 24)

Bardziej miarodajne w tej kwestii były wykopaliska B. Ehrlicha, który w 1916 roku przejął kierownictwo badań na tym cmentarzysku. Metoda badawcza, jaką zastosowano po raz pierwszy w 1912 i kontynuowano w latach 1916-1918 oraz próbowano stosować w roku 1928 podczas ostatnich badań „ratowniczych”³, polegała na wytyczaniu wykopów i ich eksploracji metodą warstw mechanicznych. Umożliwiło to dokładną rejestrację wszystkich obiektów znajdujących się w wykopie. Zmiana metody badań pokazała bardziej złożony obraz cmentarzyska. Analizując opublikowane sprawozdania z badań, łatwo jest zauważyć różnice pomiędzy grobami, które znajdowały się w południowej części cmentarzyska, a pochówkami odkrytymi w centralnym i północnym fragmencie stanowiska, przebadanym przez R. Dorra. Na południu zanotowano głównie dużą liczbę grobów jamowych bez bruków kamiennych. Takich obiektów w zasadzie brak w północnej i centralnej części cmentarzyska, co oczywiście było wynikiem wspomnianej wyżej metody sondażowego poszukiwania bruków kamiennych. Uprawnionej analizie porównawczej można więc poddać tylko pochówki z płaszczami kamiennymi. Obiekty tego typu odkryte w północnej i centralnej części stanowiska posiadały bardziej zwarte, bogate i wielowarstwowe układy bruków kamiennych niż obiekty przebadane w części południowej. Bruki kamienne tych pochówków składały się z 1-2 warstw kamieni, podczas gdy odkryte w części północnej z 3-4 warstw. R. Dorr i B. Ehrlich zanotowali dużą różnorodność kształtów bruków kamiennych, wśród których wyróżnili formy prostokątne (groby nr 10, 81), pięciokątne (grób nr 14), siedmiokątne (grób nr 19), zbliżone do koła (grób nr 15) czy eliptyczne (groby nr 17, 68). Zdaniem obu badaczy, większa regularność bruków charakterystyczna była dla starszej fazy cmentarzyska, co potwierdziły też znalezione w nich wyposażenia. Jako przykład można tu wskazać m.in. naczynia odkryte w tych grobach

---

3 Późnym latem 1928 roku (11 września), podczas prac ziemnych przy budowie drugiego zbiornika wodnego na tym cmentarzysku, w części, która została przebadana do roku 1912, znaleziono 2 groty oszczepów, 1 miecz jednosieczny w pochwie zdobionej srebrnymi okuciami oraz 1 brązową sprzączkę. Powiadomiony o tym odkryciu B. Ehrlich przeprowadził w dniach 12 i 13 września 1928 roku lustrację miejsca prac ziemnych i zdołał przebadać 3 groby, z czego jeden zawierał pochówek koński (**grób nr 114**) – „poniżej ciałopalnego grobu ludzkiego, który jako dodatek zawierał naczynie o bardzo wysmukłej szyjce, leżał szkielet koński z kompletnie zachowanym brązowym ogłowiem. Niestety dalszych badań nie prowadzono z uwagi na konieczność zakończenia budowy zbiornika przed nadejściem pierwszych mrozów. Dlatego też przy realizacji tej inwestycji pracowało 60 robotników na dwóch zmianach dzień i noc. Robotnicy zostali powiadomieni o konieczności zwracania uwagi na znaleziska, a dzięki wyznaczeniu *znalezniego* możliwe było zebranie takiej ilości zabytków, która okazała się bogatsza niż cały materiał pozyskany podczas planowo prowadzonych badań w latach 1907 – 1918. Wszystkie odkryte w ten sposób przedmioty metalowe – brązowe zapinki, ażurowe okucia pasa i sprzączki, brązowe i żelazne wędzidła, żelazne miecze i groty oszczepów należą do fazy E” – na podstawie: B. Ehrlich 1931, s. 17. Dodać należy, że podczas prac ziemnych prowadzonych na tym cmentarzysku w 1928 roku odkryto jeszcze trzy dalsze miecze, których pochwy pokryte były pozostałościami srebrnych okuć, o czym informacje podał B. Ehrlich na stronie 21 przywołanej powyżej publikacji.

charakterystycznych dla fazy D i E (VI-VII/VIII w.). Części grobów towarzyszyły pochówki końskie. Konie umieszczono w grobach w pozycji pólężącej (z nogami zgiętymi w kolanach), przy czaszkach zachowały się ogłowania wykładane brązowymi okuciami oraz brązowe lub żelazne wędzidła.

Efektom wspomnianej wyżej metody badawczej zastosowanej przez B. Ehrlicha, było m.in. odkrycie kilku grobów o bardziej regularnych kształtach, których centrum nie było przykryte płaszczem kamiennym, a na obrzeżach jam grobowych wystąpiły jedynie rzędy kamieni, sprawiające wrażenie ogrodzenia/obramowania pochówku. Interesujące są też wewnętrzne struktury pochówków. Warstwy spalenizny zwykle nie wykraczały poza bruki kamienne, najczęściej miały mniejsze rozmiary i znajdowały się w którymś z narożników konkretnej jamy grobowej. Świadczy to zapewne o bardziej złożonej formie „ideologiczno-kulturowej” tego typu grobów, wynikającej z rygorów stosowanego wówczas obrządku pogrzebowego.

W części grobów jamowych znaleziono ceramikę wykonaną na kole, określaną wówczas jako ceramika „grodziskowa”⁴. Znaleziono ją w następujących grobach:

- nr 63, gdzie pod brukiem kamiennym znajdowała się ciepłopalna jama grobowa z fragm. ceramiki „grodziskowej” starszego typu i fragment naczynia szklanego;
- nr 66, którego wyposażenie stanowiły fragmenty naczyń lepionych ręcznie i wykonanych na kole oraz bryłki surowca bursztynowego;
- nr 72, gdzie obok przepalonych kości ludzkich znaleziono fragment naczynia dwustożkowatego oraz liczne fragmenty naczyń typu „grodziskowego”, brązowy haczyk na ryby i bryłki bursztynu;
- nr 75, gdzie wokół jednowarstwowego bruku kamiennego odkryto kilka ciepłopalnych pochówków jamowych z ceramiką typu „grodziskowego” (zespół grobowy lub grób zbiorowy?);
- nr 80, którego wyposażenie stanowiła ceramika lepionej ręcznie, ceramika typu „grodziskowego” oraz fragment brązowego haczyka na ryby;
- nr 96, gdzie znaleziono fragmenty ceramiki obtaczanej na kole, mały nóż żelazny oraz paciorek szklany (według: B. Ehrlich 1920 s. 178-203).

Ceramikę wykonaną na kole znaleziono także w obiekcie opisanym jako rów o parametrach 3 x 0,3 – 0,5 m, wypełniony czarną ziemią nasyconą bryłkami węgla drzewnych,

---

⁴Ceramika ta była identyczna z ceramiką wykonaną na kole odkrywana na grodziskach pruskich pochodzących z IX-X, a zwłaszcza z XI i XII wieku.

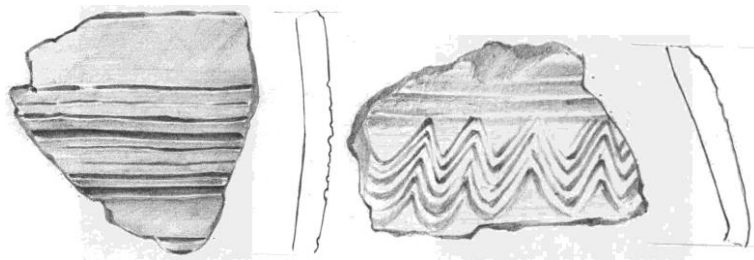
przepalonymi kośćmi ludzkimi i licznymi fragmentami ceramiki „grodziskowej” (Dorr 1914, s. 4).

Niewielka część tej ceramiki znajduje się w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu (ryc. 3; ryc. 4) i dzięki zachowanym na zabytkach numerach inwentarzowych została pewnie zidentyfikowana jako wyposażenie grobów jamowych. Ceramika ta prezentuje w większości szerokootworowe formy garnków o esowatym profilu i wysoko umieszczonym załomem brzuśca, zdobionych często prostymi liniami rytymi na powierzchni brzuśca oraz skośnymi nacięciami powyżej załomu brzuśca. Późniejsze formy posiadają znaki garncarskie na dnach oraz ornament linii falistych na brzuścu i silnie profilowane wylewy – w dużej części jest to ceramika całkowicie obtaczana, charakterystyczna dla IX/X-XII wieku (Jagodziński 1997, s. 285, Tablica XIII; Ehrlich 1932s. 415-418, Abb. 11; 12; 14).

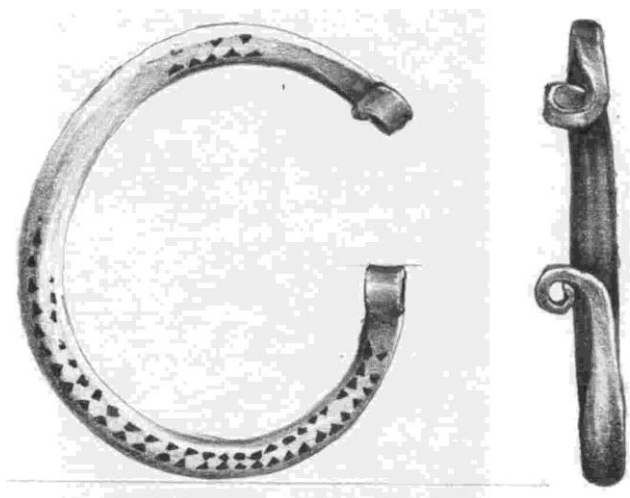

Ryc. 3 Naczynia gliniane wykonane na kole i lepiące ręcznie, pochodzące z cmentarzyska Benkenstein-Freiwalde

Ryc. 4. Fragmenty brzuśców naczyń typu „grodziskowego” (IX-XI w.) pochodzących z grobów jamowych cmentarzyska Benkenstein-Freiwalde – zbiory MAH w Elblągu

Ryc. 5. Skandynawska zapinka podkowiasta pochodząca z wyposażenia grobu jamowego z cmentarzyska Benkenstein-Freiwalde – zbiory MAH w Elblągu

W wielu przypadkach, fragmenty naczyń glinianych lepionych ręcznie oraz wykonanych na kole z ornamentem linii falistych (określanych jako ceramika grodziskowa lub słowiańska), znajdowano w stosunkowo grubych i zajmujących duże powierzchnie cmentarzyska warstwach, które zawierały głównie węgle drzewne, popiół, przepalone kości ludzkie, a także broń⁵ oraz ozdoby (ryc. 5). Określano je niekiedy mianem „grobów warstwowych”. Bardziej przekonujący w tej kwestii jest pogląd, wiążący powstanie warstw spalenizny (*Aschenplätze*) ze zmianą rytuału pogrzebowego. Według tej koncepcji, powstały one w wyniku palenia zmarłych w tym samym miejscu w obrębie cmentarzysk (Odoj 1970, s. 58; Wróblewski 2006, s.222, 223, Fig. 1). Rytuał taki stosowano prawdopodobnie od VII/VIII wieku. Odkryta w

---

⁵Pomiędzy grobami, w warstwie spalenizny znaleziono m.in. „depozyt” broni, składający się z bliżej nieokreślonej liczby grotów oszczepów i mieczy.

warstwach pogrzebowych ceramika wskazuje, że ten element obrządku funkcjonował jeszcze w młodszym okresie wczesnośredniowiecznym (IX-XII w.).

Opisane powyżej groby jamowe oraz warstwy pogrzebowe, można uznać za konkretny, czytelny chronologicznie i kulturowo, element kontekstu osadniczego Truso, w sensie realnego zaplecza gospodarczego. Mogła je tworzyć zamieszkująca okolice dzisiejszego Elbląga i chowająca tu swoich zmarłych w okresie od końca VIII do X/XI wieku ludność pruska, a być może także częściowo zasymilowana z nią ludność skandynawska. Groby te stanowią zapewne przykłady ostatnich, najmłodszych faz użytkowania cmentarzyska, które można prawdopodobnie datować na IX-X i XI-XII wiek, a więc częściowo także na czasy już po upadku Truso. Problem ten wymaga dalszych badań, zwłaszcza, że na kilku innych cmentarzyskach *skupiska elbląskiego*, których początki datować można, co najmniej na VI wiek, również znaleziono pochówki z ceramiką wykonaną na kole. Wskazują one na istnienie młodszych faz użytkowania tych cmentarzysk, podobnych, jakie udokumentowano dla cmentarzyska Elbląg Kamionka-Żytno (Benkenstein-Freiwalde). Obiekty grobowe z ceramiką wykonaną na kole, często współwystępującą z naczyniami lepiionymi ręcznie, znaleziono m.in. na cmentarzyskach w Podgórzu gmina Braniewo, na Srebrnej Górze w Łęczu gmina Tolkmicko⁶, Chojnowie gmina Tolkmicko, Elblągu Modrzewinie (Lächrwalde), Elblągu Kępie Północnej (Kämmereisandland), Elblągu Zakrzewie (Pangritz Kolonie) i Elblągu Winnicy (Weingarten)⁷. Fakt ten wyraźnie przeczy tezie o *zaniku*, czy też *procesie porzucania* cmentarzysk pruskich w młodszym okresie wczesnego średniowiecza (Nowakowski 2006 s. 32), natomiast zgodzić się należy z oceną wskazującą, że nastąpiła wówczas radykalna zmiana obrządku pogrzebowego.

---

6 Na cmentarzysku tym, bezpośrednio pod darnią znajdowała się warstwa piasku wymieszanego z popiołem, węglem drzewnym i niewielką ilością przepalonych kości, której miąższość określono na 30-35 cm. Ponadto w warstwie tej znajdowały się fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej pochodzącej według określenia R. Dorra ze **starszego okresu grodziskowego** (*älteren Burgwallzeit*), przęślik bursztynowy oraz dwa duże żelazne groty oszczepów z wysokim żeberkiem środkowym. Poniżej warstwy pogrzebowej wystąpiła warstwa czystego piasku o miąższości ok. 20 cm, pod którą znajdowała się następną warstwą spalenizny wraz z ciałopalnymi grobami ludzkimi i szkieletowymi pochówkami końskimi. Cmentarzysko to zajmowało prawdopodobnie powierzchnię ok. 2000 m² i zawierać mogło nawet 150 grobów. Według oceny Dorra, niemal połowa z nich została zniszczona. W części północnej w wyniku głębokiej orki w części południowej podczas wybierania piasku do budowy drogi. R. Dorr wizytując cmentarzysko pod koniec października 1892 roku, zastał tam duży dół o obwodzie 84 m i leżący na jego skraju stos kości końskich. Interesujące jest także spostrzeżenie Dorra o zmianie charakteru dodatków grobowych – w północnej części cmentarzyska nie zanotował on zapinek kuszowatych, natomiast pojawiły się tam zapinki tarczowate (R. Dorr 1898, s. 5-6).

7 Na temat pruskich pochówków z VIII-XII wieku zob. zwłaszcza: R. Dorr 1894, s. 70-71; idem 1914, s. 11-14; B. Ehrlich 1920, s. 178-203; M. F. Jagodziński 1997, s. 12, nr kat. 6; s. 23, nr kat. 34; s. 32, nr kat. 57; s. 55-56, nr kat. 116; s. 56-57, nr kat. 118; s. 66, nr kat. 147; idem 1998, s. 164-170.

Pod koniec VIII i na początku IX wieku pojawiają się, odkryte dotychczas wyłącznie na terenie Elbląga, groby ciałopalne wyposażone głównie w ozdoby, broń i inne przedmioty pochodzenia skandynawskiego. Z cmentarzyska w Elblągu-Kępie Północnej (Kämmerei-Sandland) pochodzi m.in. srebrny pierścień zdobiony filigranem typu skandynawskiego, fragmenty brązowych szalek wagi zdobionych sześcioramienną rozetą w kształcie gwiazdy i pochodzące z tego zestawu nadtopione ramię wagi oraz, jak opisał to R. Dorr, „dwa brązowe ciężarki wagowe w kształcie spłaszczonej kuli z wytłoczonymi kołami na powierzchni płaszczyzn” (R. Dorr 1888-1891, s. 21-22). Jak wynika ze sprawozdania Dorra, z cmentarzyska tego udało się uratować tylko kilka ciałopalnych grobów jamowych, których zawartość, obok wymienionych powyżej zabytków, stanowiły przepalone kości ludzkie przemieszane z fragmentami ceramiki wczesnośredniowiecznej i bryłkami węgla drzewnych oraz fragment żelaznego ostrza noża (R. Dorr 1894, s. 70; zob. też: B. Ehrlich 1932, s. 418-419, Abb. 15; M. F. Jagodziński 1997, s. 56-57, poz. 118).

Pojedyncze okazy wyposażenia grobowych pochodzenia skandynawskiego, m.in. dwa sercowate okucia pasa wykonane z brązu i ułamek brązowej zdobionej sprzączki, znaleziono też na cmentarzysku w Elblągu-Zawadzie/Pangritz-Colonie (Dorr 1894, s. 70; Ehrlich 1932, s. 419, Abb. 16 a, c.). Z innego elbląskiego cmentarzyska, odkrytego na terenie dzielnicy Winnica (Weingarten, Pulverhaus), pochodzą natomiast brązowe elementy wystroju pasów – ażurowa nakładka końca pasa, końcówka rzemienia⁸ i płytką z faliście ukształtowaną dolną krawędzią (Dorr 1894, s. 70-71; Ehrlich 1932, s. 419, Abb. 16, d-f).

Na wszystkich wymienionych powyżej cmentarzyskach, w grobach zaliczonych do młodszego okresu wczesnośredniowiecznego dominuje ceramika powszechnie zaliczana do typu słowiańskiego, lepiąca ręcznie (często zdobiona falistymi liniami) oraz wykonana na kole, którą łączono dotychczas z bezpośrednimi wpływami słowiańskimi. Moim zdaniem bardziej prawdopodobna jest możliwość przeniesienia wzorców słowiańskich w środowisko zachodnio-pruskie za pośrednictwem Skandynawów. W kontekście tak sformułowanej tezy, zagadnienie związane z kierunkami wyjściowymi tych oddziaływań może mieć zasadnicze znaczenie dla badań nad problemem pojawienia się osadnictwa słowiańskiego w rejonie ujścia Wisły, określanym powszechnie jako pogranicze słowiańsko-pruskie. Wyjaśniałoby zwłaszcza przyczyny wcześniejszego pojawienia się ceramiki charakterystycznej dla kręgu słowiańskiego

---

⁸ Artefakty te szczęśliwie ocalały i znajdują się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu.

w środowisku zachodnio-pruskim w młodszych fazach wczesnego średniowiecza, niż można byłoby to udokumentować chronologią pojawienia się w rejonie ujścia Wisły osadnictwa słowiańskiego. Wskazana powyżej możliwość, ma moim zdaniem uzasadnienie w charakterze i chronologii ceramiki odkrytej w trakcie badań osady Truso.

Najbardziej zmiennym odkryciem dokonany w okresie międzywojennym, które sprawiło, że do dyskusji o obecności skandynawskiej w rejonie ujścia Wisły włączyło się wielu archeologów europejskich, było cmentarzysko wczesnośredniowieczne z Pola Nowomiejskiego (Neustädterfeld) w Elblągu. Cmentarzysko położone jest w południowej części tej dzielnicy, która graniczy z Żuławami Wiślanymi – obecnie jest to rejon styku ulic: Kilińskiego, Skrzydlatej i Lotniczej. Nie znamy dokładnej liczby odkrytych na nim grobów, a ostatnie informacje, jakie opublikował Werner Neugebauer mówią o ok. 50 grobach ciałopalnych (Neugebauer 1975, s. 18). Część z nich (35 grobów) stanowiły bogato wyposażone w ozdoby skandynawskie pochówki kobiece, część pruskie pochówki męskie.

Odnosnie grobów pruskich, najwięcej danych posiadamy dla pochówku nr 40a (Neugebauer 1937, s. 20, Taf. II). Był to ciałopalny grób ludzki i towarzyszący mu szkieletowy pochówek konia. W ciałopalnym grobie jamowym znaleziono miecz żelazny typu *sax* (długości 61 cm), dwie brązowe ostrogi, dwa brązowe pierścionki, brązowe szczypce, oselkę i małe gliniane naczynie zdobione na krawędzi ornamentem paznokciowym. Pochówek koński zawierał pozostałości ogłowia w postaci brązowych prostokątnych płytek, żelaznej sprzączki oraz żelaznego wędzidla. Pozostałych grobów pruskich nigdy nie opublikowano w całości i tylko na podstawie krótkich wzmianek zamieszczanych przy okazji omawiania zespołów skandynawskich wiadomo, że były one prawdopodobnie analogiczne do grobów z cmentarzysk położonych w północnych rejonach Elbląga, odkrytych m.in. na terenie dzielnicy Kamionka-Żytno (d. Benkenstein) przy ul. Królewieckiej (Königsberger Str.) i przy ul. Moniuszki (d. Scharnhorststrasse) – zob. zwłaszcza: R. Dorr 1914, s. 2-26; B. Ehrlich 1920, s. 178-203; B. Ehrlich 1937b, s. 268-277.

Dokładniejszej analizie poddano natomiast zespoły grobowe z wyposażeniem skandynawskim, chociaż publikacje na ten temat należy uznać za wstępne, prezentujące tylko wybór najbogatszych pochówków (B. Ehrlich 1937a, s. 1-17; W. Neugebauer 1937a, s. 19-28).

Są wśród nich trzy najbogatsze pochówki – groby nr 7, nr 23 i nr 41.

Grób nr 7 zawierał m.in.: jedną całą i fragment innej prostokątnej zapinki ażurowej, dwa łańcuchy brązowe zmontowane z podwójnych ogniw, dwa haczykowate zaczepy do łańcuchów (jeden zachowany fragmentarycznie), pięć bransolet brązowych oraz zapinkę puszgowatą (ryc. 6).

Ryc. 6. Elbląg-Pole Nowomiejskie, wyposażenie grobu nr 7 (wg W. Neugebauer 1938, s. 3, Abb. 4)

Grób nr 23 zawierał m.in.: dwie zapinki owalne, do których przymocowano za pomocą haczykowatych zaczepów (zachował się jeden) dwa łańcuchy brązowe (jeden we fragmencie) zmontowane z podwójnych ogniów, dwie bransolety brązowe, w tym jedną z ornamentem falistym (ryc. 7).

Grób nr 41 odkryto na gł. 20 cm od powierzchni ziemi. W planie zarysował się jako kolistą jamą grobową o średnicy od 50 do 70 cm i głębokości ok. 30 cm (ryc. 8). Wypełnisko jamy stanowiła ziemia o intensywnie czarnym zabarwieniu oraz duża ilość przepalonych kości ludzkich, wśród których podczas eksploracji, można było jeszcze rozpoznać zarys czaszki i żuchwy. Wyposażenie grobu: dwie zapinki brązowe w kształcie głów zwierzęcych z żelaznymi szpilami do zaczepiania, dwie brązowe zawieszki „dzwonowate”, posiadające przy dolnej krawędzi po siedem otworów do zaczepiania łańcuchów, prawdopodobnie siedem łańcuchów brązowych (duża ich część zachowała się tylko w postaci nadtopionych ułamków), naszyjnik składający się z 90-100 paciorków (szkło, brąz), brązowa, ażurowa tarczka (zawieszka?) zdobiona stylizowanym ornamentem zwierzęcym, dwie podłużne brązowe zawieszki z ażurowymi płytkami, zapinka puszkowata (zdobiona m.in. małymi główkami ludzkimi), sześć bransolet, w tym jedna szeroka, pęseta do włosów (wybór ryc. 9).

Ryc. 7. Elbląg-Pole Nowomiejskie - wyposażenie grobu nr 23 (wg K. Gloger s. 207, Abb. 70)

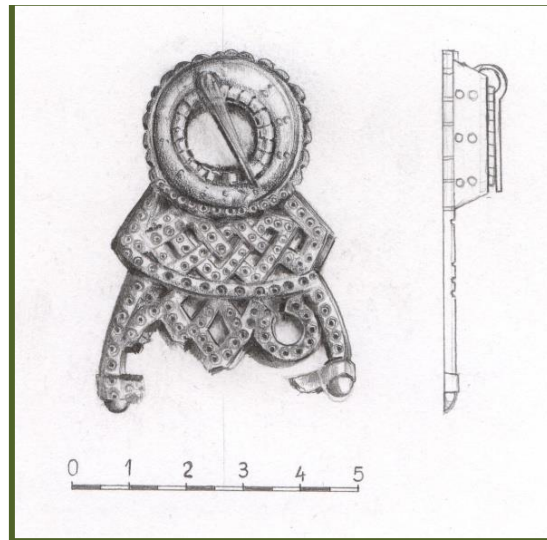
Ryc. 8. Elbląg Pole Nowomiejski – zarys jamy grobowej ciałopalnego pochówku kobiecego nr 41 (źródło: Ehrlich 1937, Tafel IIb)

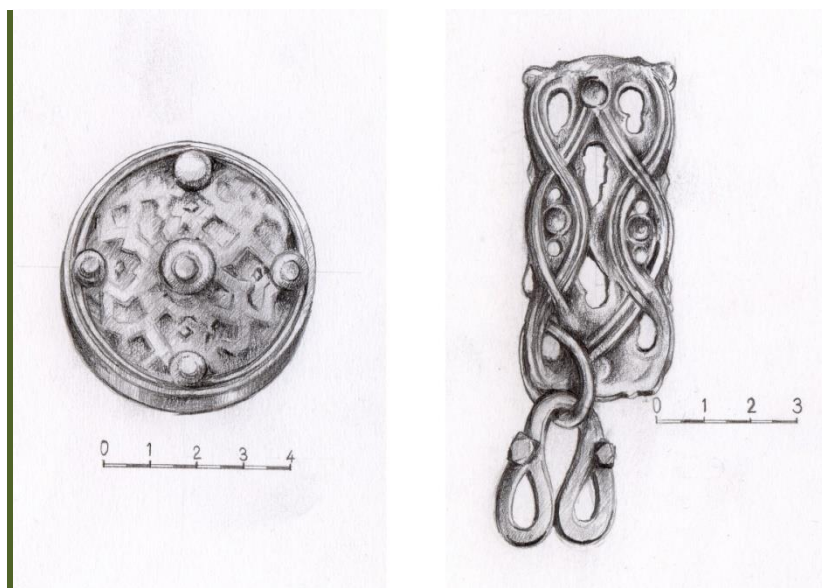

Ryc. 9. Zabytki wikingińskie z cmentarzyska na Polu Nowomiejskim w Elblągu pochodzące z grobu nr 41 – wybór opracował M. F. Jagodziński, rys. B. Kiliński

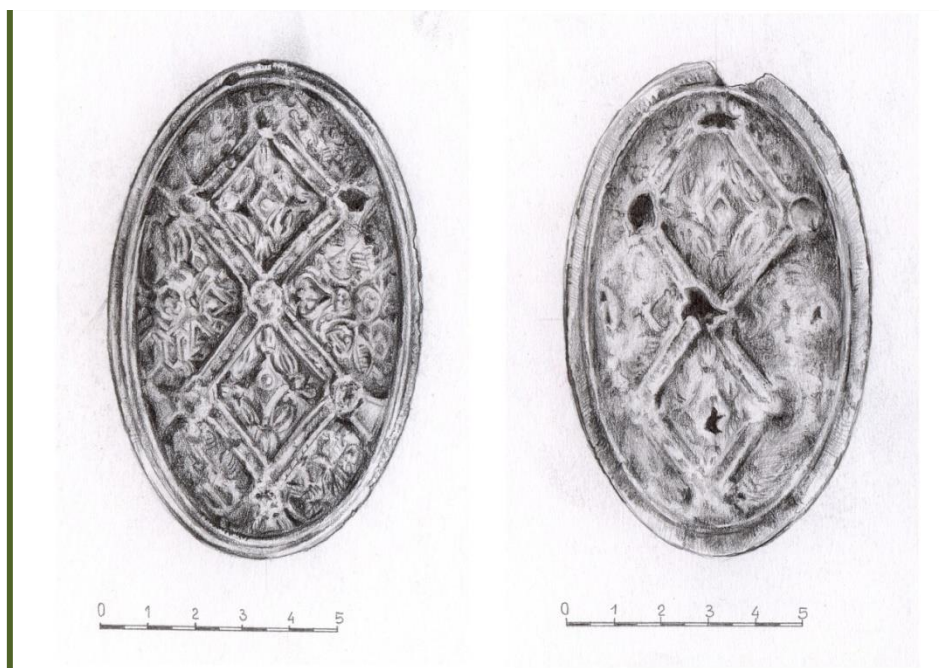
Jak wynika z częściowo odtworzonych inwentarzy grobowych, a także z opisu innych zabytków (duża część z nich pochodziła już ze zniszczonych w trakcie prac budowlanych pochówków – ryc. 10; ryc. 11; ryc. 12), zawierały one najczęściej dwa lub trzy łańcuchy noszone pierwotnie na piersi (wyjątek stanowi grób nr 41, gdzie łańcuchów takich było siedem), które połączone były na ramionach specjalnymi haczykowatymi zaczepami z różnego rodzaju fibulami – m.in. równoramiennymi, owalnymi, z wysokim kołnierzem (*Schnallen mit hohem Rahmen*), a także, jak miało to miejsce w przypadku grobu nr 41, brązowymi zawieszkami „dzwonowatymi”.

Ryc. 10. Elbląg Pole Nowomiejskie, zapinka z wysokim kołnierzem pochodząca ze zniszczonego grobu

Ryc. 11. Zapinki skandynawskie z cmentarzyska na Polu Nowomiejskim w Elblągu pochodzące ze zniszczonych grobów

Ryc. 12. Skandynawskie zapinki owalne pochodzące ze zniszczonego grobu z cmentarzyska na Polu Nowomiejskim w Elblągu

W grobach tych odkryto też dużą liczbę brązowych bransolet, a także wykonanych z brązu kluczy, które najczęściej noszono jako zawieszki (ryc. 8, nr 6, 8). Do grobów wkładano też naszyjniki z paciorków szklanych, brązowych, kościanych, a także muszle *Kauri*. Z cmentarzyska tego pochodzą też dwie zapinki puszkowate (ryc. 8, nr 1; ryc. 10, nr 5).

Podsumowując przegląd dostępnych informacji dotyczących odkryć grobów skandynawskich z cmentarzysku na Pola Nowomiejskiego należy podkreślić, podnoszoną przez archeologów niemieckich i szwedzkich, wyraźną różnicę zaobserwowaną w formach pochówków, jak też ich wyposażeniu w stosunku do najbliższej położonego wikińskiego cmentarzyska z Kaup-Wiskiauten na Sambii⁹. Przede wszystkim, przeważają tam pochówki szkieletowe w kurhanach, podczas gdy w Elblągu mamy do czynienia jedynie z grobami ciałałpalnymi bez kurhanów. Wyposażenie grobów z Kaup wykazuje pokrewieństwo z przedmiotami znajduwanymi w Szwecji kontynentalnej, natomiast ozdoby elbląskie mają przeważnie analogie w zabytkach z cmentarzyska w Grobinie i na Gotlandii (Ehrlich 1937a, s. 14). Datowanie tych znalezisk określono głównie na podstawie chronologii Birgera Nermana opracowanej dla Gotlandii i Grobiny. Część elbląskich grobów wikińskich lokowano zatem w

---

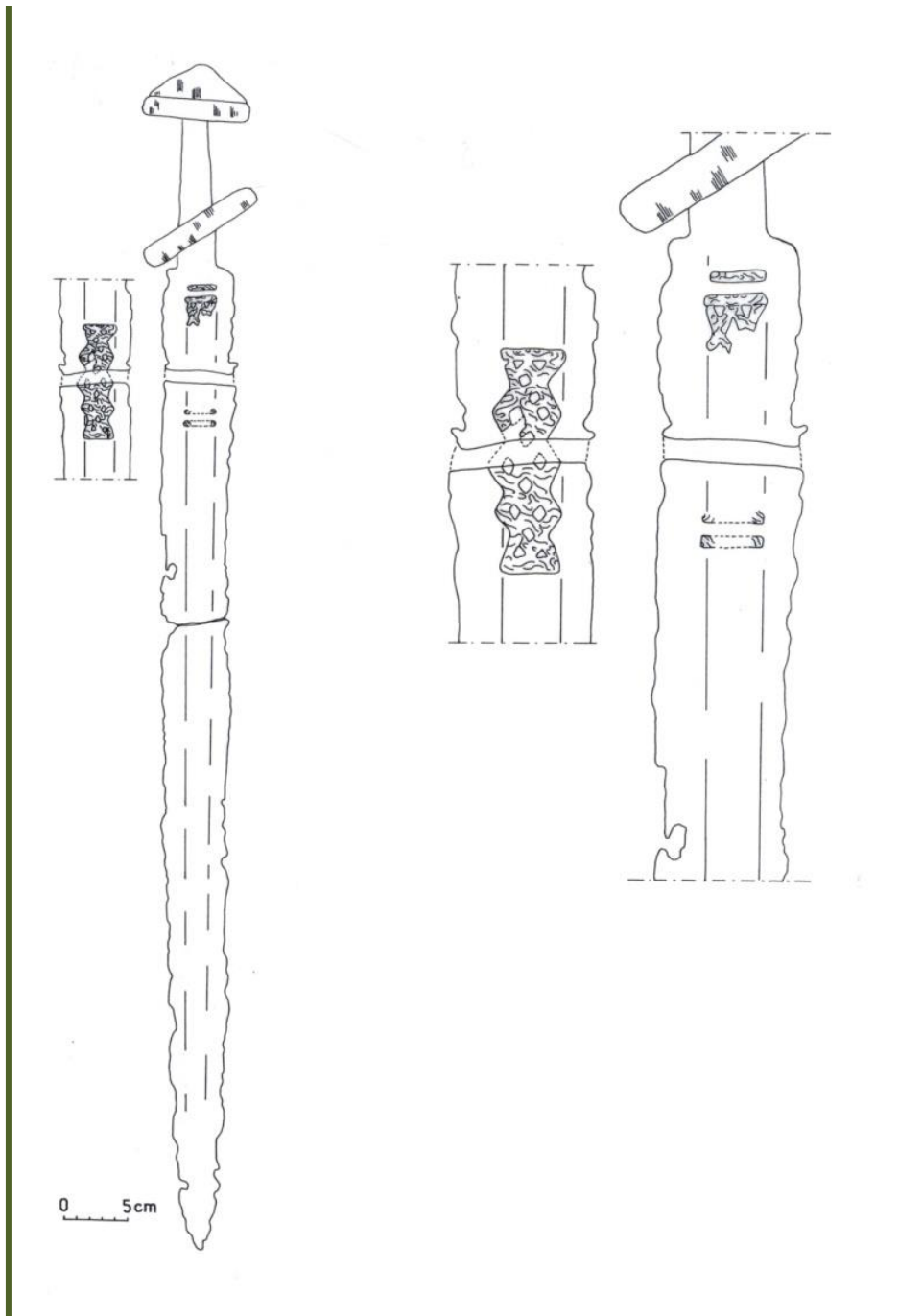
⁹ Na temat najnowszych badań tego cmentarzyska zob.: V. I. Kulakov, 2005, s. 55-79.

VIII wieku, największą ich liczbę w IX oraz częściowo w X wieku¹⁰. Zgodnie z takim zaszeregowaniem, wskazano też kierunki, z których mogły przedmioty te napłynąć – Gotlandię dla okresu starszego, w którym przeważają charakterystyczne formy gotlandzkie, Szwecję dla okresu młodszego, w którym z kolei przeważają formy środkowoszwedzkie.

Po wojnie, na cmentarzysku tym dokonano jeszcze jednego odkrycia. W 1957 roku, podczas prac w ogródku przydomowym przy ul. Lotniczej nr 38, znaleziony został zespół zabytków żelaznych, w skład którego wchodziły: dobrze zachowany grot włóczni (typu „E” Petersena), fragment innego grota włóczni, fragment noża oraz miecz (Haftka 1973, s. 21-32). Według słów znalazcy, w miejscu odkrycia znajdowały się też resztki szkieletu ludzkiego. Miecz był zgięty w czterech miejscach i połamany na trzy części. Podczas dokładnych oględzin oraz analiz mikroskopowych stwierdzono, że przebywał on w ogniu (Mazur, Nosek 1973, s. 4-19). Jednakże z uwagi na niejasny kontekst odkrycia (nie było przy tym archeologa), trudno jest stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, czy broń ta pochodziła z grobu ciała palnego czy też szkieletowego. Nie można wykluczyć, że miecz był pogięty w stanie rozżarzonego, co niekiedy czyniono w czasie ceremonii żałobnych, także w przypadku pochówków szkieletowych (Kirpičnikov, Jagodziński 2006, s. 439). Miecz należy do typu „H” według podziału J. Petersena. Posiada interesującą aplikację (oznakowanie) po obu stronach głowni w postaci ukośnie ułożonych pasm stali dziwerowanej (ryc. 13). Aplikację tę uznać należy za ozdobny znak (cechę) wytwórcy-kowala (mistrza) tej broni. Według ustaleń A. N. Kirpičnikova, znaki skomponowane z ukośnie ułożonych pasm są charakterystyczne dla wielu wczesnośredniowiecznych mieczy i zazwyczaj łączone są z imieniem mistrza lub nazwą pracowni. W przypadku miecza elbląskiego kowal podwoił ten znak, umieszczając go na dwóch stronach głowni, rezygnując jednocześnie z literalnego zapisania swojego imienia. Dwustronne oznakowanie posiadające zbliżoną do elbląskiego miecza kompozycję, spotyka się bardzo rzadko i świadczyć może o stosowaniu lokalnych odmian cechowania broni.

---

¹⁰W kwestii datowania i proveniencji grobów elbląskich zob. też: B. von zur Mühlen, 1975; W. Duczko 1997, s. 204-205. W mojej ocenie opisane powyżej zespoły grobowe oraz pojedyncze zabytki ze zniszczonych pochówków pochodzące z cmentarzyska na Polu Nowomiejskim, prezentują formy charakterystyczne zwłaszcza dla okresu od VIII do połowy ewentualnie do końca IX wieku.

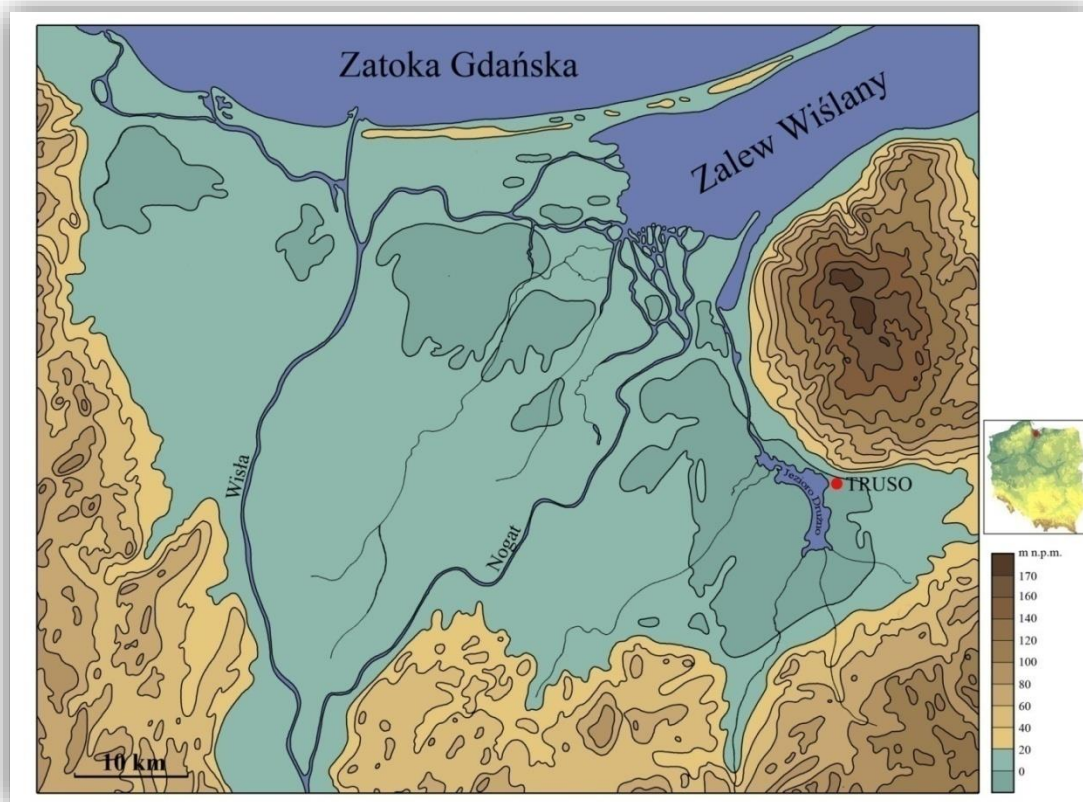
Ryc. 13. Miecz żelazny typu H znaleziony na Polu Nowomiejskim w Elblągu. Rysunkową rekonstrukcję wykonał A. N. Kirpičnikov (Kirpičnikov, Jagodziński 2006)

1.3. Charakterystyka osady

Relikty Truso odkryto na dawnym pograniczu słowiańsko-bałtyjskim. W części nadmorskiej wyznaczała je rzeka Elbląg (*Ilfiŋg*), jezioro Drużno i głęboka dolina rzeki Dzierżgoń. Lokalizacja emporiów na pograniczach jest pewną prawidłowością, która widoczna jest w wielu innych tego typu założeniach. Jako przykład można tu wskazać Hedeby (Haithabu), uznawane za jedno z głównych *miejszc centralnych* Europy okresu wikingów – założono je na pograniczu niemiecko-duńskim

Truso założono bezpośrednio nad brzegiem znacznie większego wówczas jeziora Drużno (ryc. 14) – był to zatem port. Z perspektywy przeprowadzonych w Janowie Pomorskim (Truso) badań, posiadamy już wystarczająco dużo danych, aby ustosunkować się do przestrzennego obrazu tego emporium. Przede wszystkim dość dokładnie została określona jego wielkość, którą w chwili obecnej szacuje się na ok. 20 ha (ryc. 15).

Ryc. 14. Położenie Truso na tle współczesnej mapy hydrograficznej i wysokościowej rejonu ujścia Wisły

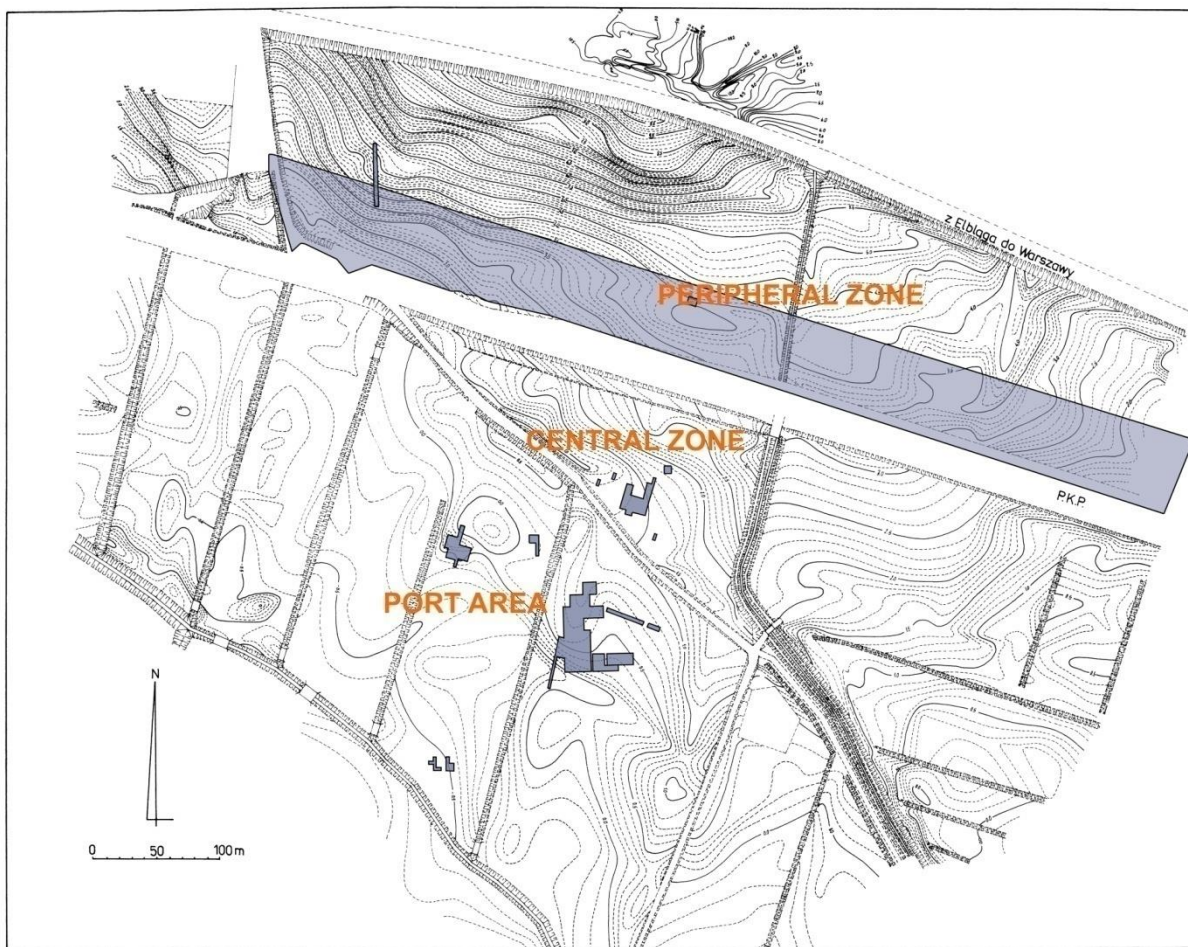
Wyraźny jest podział całego założenia na poszczególne strefy: portową, centralną i peryferyjną. Strefa portowa zajmowała obszar około 7 ha (wliczając w to ewentualne baseny portowe), strefa centralna zajmowała obszar około 6 ha, zaś strefa peryferyjna zajmowała obszar około 7 ha (ryc. 16).

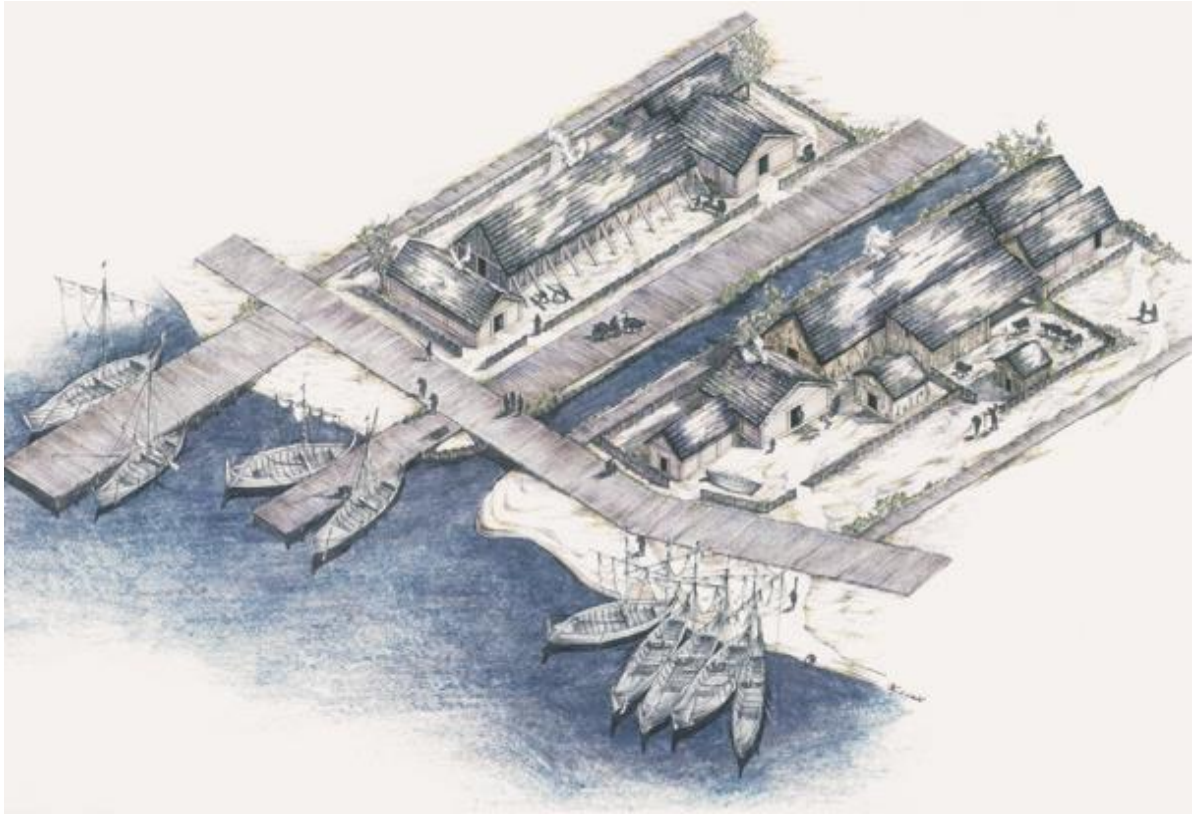
Ryc. 15. Położenie osady na tle mapy topograficznej w skali 1: 10000. Ukośną kratką zaznaczono obszar, na którym artefakty, obiekty i nawarstwienia kulturowe

Ryc. 16. Plan warstwiczny osady w Janowie Pomorskim. Zaznaczone wykopy badawcze oraz strefy: portowa, centralna i peryferyjna

Każda z tych stref pełniła inną funkcję i posiadała odmienną zabudowę. Dotychczasowe badania wykazały, że przynajmniej część strefy portowej i centralnej osady była podzielona na regularne działki, które mierzyły około 10–11 m szerokości i 25–30 m długości. W strefie centralnej wszystkie zidentyfikowane działki usytuowane były dłuższą osią równoległą do linii brzegowej (Brather, Jagodziński 2012, s. 284-296), natomiast w strefie portowej większość działek była zwrócona krótszym bokiem do linii brzegowej (Jagodziński 2010, s. 77-85), prawdopodobnie chodziło o dostęp jak największej liczby działek do wody. W obrębie działek odkryto relikty budynków wzniesionych w konstrukcji słupowej lub podwalinowo-słupowej, których parametry w rzucie poziomym w większości przypadków wynosiły odpowiednio: 5×10 m oraz 6×21 m. Choć zdarzały się odstępstwa od tego schematu, to uwagę zwracał regularny układ wszystkich budynków, które rozlokowane były w obrębie działek, wzdłuż uregulowanego strumienia i ciągów komunikacyjnych (ryc. 17).

Ryc. 17. Propozycja rekonstrukcji fragmentu zabudowy w strefie portowej osady wykonana na podstawie wyników badań wykopaliskowych oraz powierzchniowych – rekonstrukcja Marek F. Jagodziński; rys. Bogdan Kiliński

Były to głównie budynki trójdzielne z otwartymi paleniskami usytuowanymi zazwyczaj w centralnych częściach budynków. W większości budynków stwierdzono też pozostałości warsztatów tkackich (Jagodziński 2017). Odkryty w części centralnej rów odwadniający, przebiegający mniej więcej równoległe do linii brzegowej, nie tylko odprowadzał nadmiar wody z tej części osady, lecz również wyznaczał ważną linię podziału osady w jej części lądowej. Czynnikiem decydującym o usytuowaniu działek, był tu naturalny strumień spływający z Wysoczyzny Elbląskiej (z północy) do rozlewających się na południe od osady wód jeziora Drużno. Koryto strumienia uregulowano, zaś kierunki spływu intencjonalnie ukierunkowano, podobnie jak miało to miejsce w przypadku Hedeby. Natomiast w strefie peryferyjnej odkryto diametralnie inną zabudowę – były to głównie niewielkie półziemianki, rozlokowane w dość luźnym układzie wzdłuż hipotetycznie wskazanych ciągów komunikacyjnych (Michał Auch, Mateusz Bogucki, Maciej Trzeciecki 2012, s. 124-165).

Kowale posiadający swoje warsztaty w Truso, bazując na importowanych sztabkach żelaza, a także korzystając z miejscowych złóż rudy darniowej, wytwarzali różnego rodzaju narzędzia i broń. Były to noże (produkowane przy zastosowaniu tzw. techniki *sandwich* –

charakterystycznej dla kowalstwa skandynawskiego), sierpy, klucze, groty strzał i włócznie, a także miecze. Jako produkt warsztatów kowalskich wymienić też należy niezwykle bogaty asortyment elementów konstrukcyjnych takich jak nity, gwoździe, druty, ogniwa łańcuchów czy haki.

Działy tam również pracownie obróbki poroża i kości. Wytwarzano w nich, obok różnego rodzaju oprawek, okładzin czy pionków do gry planszowej *hnefatafl*, przede wszystkim grzebienie. Przypuszcza się, że pracownie te działały głównie na potrzeby rynku dalekosiędnego oraz samych mieszkańców tych ośrodków.

Specjaliści zajmujący się metaloplastyką i jubilerstwem produkowali różnego rodzaju ozdoby prezentujące pod względem ornamentyki, jak też stosowanych technik, typowy przykład rzemiosła skandynawskiego. Wymienić tu można srebrne i brązowe zapinki tarczowate, brązowe zapinki pierścieniowate, równoramienne, owalne i trójlistne, szpile brązowe oraz związane ze sposobem ich noszenia łańcuszki brązowe. Wytwarzano też różnego rodzaju amulety, m.in. srebrne i brązowe pierścienie oraz zawieszki związane z kultem Odyna, Thora czy Lokiego.

W Truso, bardzo wyraźnie zaznaczyli swą obecność szklarze. Świadcą o tym odkryte pracownie szklarskie z paleniskami wokół których znaleziono półprodukty paciorków, charakterystyczne odpady produkcyjne oraz stłuczkę szklaną. Pochodzące z importu (Nadrenia oraz Bizancjum) pokawałkowane naczynia szklane oraz szklane kostki mozaikowe, były przerabiane na różnego typu paciorki, wykonywane głównie technikami wyciągania, nawijania, wydmuchiwania i prasowania.

Jedną z najliczniejszych kategorii przedmiotów pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w Truso był surowiec bursztynowy i różnego rodzaju wyroby z bursztynu. Dotychczas, pozyskano pokaźny zbiór bursztynu o masie kilkudziesięciu kilogramów. Duża część znalezisk to odpady produkcyjne oraz wyroby niedokończone bądź uszkodzone i porzucone w różnych fazach obróbki. Z bursztynu wytwarzano różnej wielkości paciorki, pionki do gry oraz zawieszki, wśród których szczególnie znamienne są młoty Thora, jak również symbole nowej wiary, łacińskie krzyżyki.

*

Podsumowując, zarówno struktura osady, jak też odkryte i zidentyfikowane kulturowo artefakty, wskazują na skandynawską proveniencję budowniczych i mieszkańców tego emporium. Kontakty Skandynawów z Bałtami są dobrze udokumentowane już od VI wieku. Jak pokazano to w rozdziale 1.2. *Skandynawskie groby na cmentarzyskach skupiska elbląskiego*, skandynawskie pochówki z VIII-IX/X wieku odkryte na terenie Elbląga, kilka

kilometrów na północ od osady Truso wskazują, że w okresie wikingim (VIII-XI w.) należy się tu liczyć z obecnością jeszcze innej grupy Skandynawów, prawdopodobnie nie związanych bezpośrednio z mieszkańcami tego emporium. Charakter ich obecności pozostaje wciąż jeszcze niewyjaśniony, a główną przeszkodą w rozwiązaniu tej kwestii jest wycinkowość badań osad skupiska elbląskiego, które prowadzono w okresie międzywojennym (np. Elbląg Warszawskie Przedmieście, gdzie odkryto budynek o konstrukcji słupowej; Ehrlich 1936, s. 239) i pod koniec lat 50. XX wieku (Kamińska 1959, s. 35-48).

Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia w przypadku Truso. Emporium to zostało odkryte i w dużym stopniu przebadane. nierozwiązana jest natomiast kwestia cmentarzyska z nim związanego. Poszukując cmentarzyska z nim związanego, należałoby brać pod uwagę inne ośrodki centralne okresu wikingim funkcjonujące w basenie Morza Bałtyckiego – np. Hedeby, Birkę czy Wolin. Wszędzie tam cmentarzyska lokowane były bezpośrednio przy tych założeniach. Odnośnie Truso, posiadamy pewne przesłanki, wskazujące na możliwość lokalizacji cmentarzyska bezpośrednio na północny-zachód od osady.

1.4. Informacje Siegfrieda Angera o odkryciu z 1868 roku

W roku 1866 kapitan Adolf Eggert, właściciel majątku Hansdorf, zbudował w miejscu dawnego dużego dworu obronnego (zamku?) okazały pałac. Siegfried Anger, przewodniczący Elbląskiego Towarzystwa Starożytności (Elbinger Altertumsgesellschaft), wizytował majątek Hansdorf 12 lat później. Sprawozdanie z tych odwiedzin zamieścił w czasopiśmie „Zeitschrift für Ethnologie”(Anger 1878, s. 198-199; ryc. 18).

Oto jego treść:

*Nowy sezon moich badań archeologicznych rozpocznie się w najbliższych dniach. W pierwszej kolejności zamierzam wbić łopatę w majątku Hansdorf (obecnie Janów gm. Elbląg) koło Pr. Mark (obecnie Przezmarka gm. Elbląg). Właścicielka owego dobra rycerskiego, pani majorowa Eggert przychyliła się do mojej prośby bardzo życzliwie. Przesłała mi niedawno dobrze zachowany topór wykonany z poroża łosia. Znalaziono go podczas prac ziemnych przy powstającym budynku na głębokości 9 stóp. Znalazisko to, jak również doniesienia mojego zacnego i niezawodnego Platha, który przed około 10 laty **plantował dziedziniec janowskiego założenia, znajdując przy tym skorupy, popiół, węgiel, „straszliwe” zęby i ludzkie szkielety**, sprawiają, iż w wielkim napięciu oczekuję rezultatów naszych badań. Jedno jest pewne – jeśli tylko Wulfstan nie zmyślił sobie swojej relacji, jeżeli Truso rzeczywiście istniało i nie znajdowało się pod Elblągiem na miejscu Pola Nowomiejskiego, to jest mało prawdopodobne, by mogło leżeć gdzieś indziej niż właśnie w okolicach Janowa. Właśnie tutaj bowiem pasmo wzniesień opada tarasowato nad brzeg jeziora Družno, zaś na płaskowyżu przeciętym szosą i nasypem kolejowym jest dostatecznie dużo przestrzeni, by pomieścić mogła ona nawet więcej osad niż jedno tylko Truso. Wreszcie jest to jedyne miejsce, gdzie i przed wiekami mogły bez kłopotu zawijać statki, gdyż tylko tutaj nie wpadają do jeziora żadne rzeczki ani strumienie, które mogłyby wypłaszczać jego dno. Tłumaczenie: Jerzy Rejchert, Joanna Szkolnicka MAH Elbląg.*

Über Ausgrabungen in der Gegend von Elbing.

Die neue Saison meiner archäologischen Untersuchungen beginnt in den nächsten Tagen. Ich gedenke, den Spaten zunächst in Hansdorf bei Pr. Mark einzusetzen. Frau Rittergutsbesitzer Major Eggert hat auf meine Anfrage in der liebenswürdigsten Weise zustimmend geantwortet. Sie hat mir vor kurzem eine wohlerhaltene, aus einem Geweihstiel eines Elchs gearbeitete Axt übersendet. Dieselbe ist bei den Fundamentierungsarbeiten eines zu errichtenden Gebäudes 9 Fuss tief in der Erde gefunden worden. Dieser Fund und die Mittheilungen meines braven und durchaus zuverlässigen Plath, welcher vor etwa 10 Jahren den Hofplatz in Hansdorf planirte und dabei Scherben, Asche, Kohle, „ungeheure“ Zähne und menschliche Skelette gefunden hat, machen mich auf das Resultat meiner

Digitized by Google

(199)

Nachforschungen äusserst gespannt. — So viel ist sicher: Wenn Wulfstan sich seinen Bericht nicht etwa erdacht hat, wenn ein Truso wirklich vorhanden gewesen ist und wenn dasselbe sich nicht bei Elbing auf dem Neustädterfelde befunden haben sollte, so kann es füglich kaum wo anders als gerade bei Hansdorf gelegen haben. Denn gerade hier geht der Höhenzug mit einer Terasse bis hart an den Drausensee heran, auf dem von der Chaussee und dem Bahndamme durchschnittenen Plateau ist Raum für mehr als ein Truso vorhanden, und nur an dieser einen Stelle hat auch in früheren Jahrhunderten ein bequemer Landungsplatz existiren können, weil nur an dieser Stelle keine Flösschen und Bäche in den See hineinfiessen und sein Bett verflachen.

Ryc. 18. Kopia fragmentu sprawozdania dr Siegfrieda Angera z pobytu w majątku Hansdorf, zamieszczona w czasopiśmie „Zeitschrift für Ethnologie” z 1878 roku (źródło: Google)

Sprawozdanie Angera nie pozostawia wątpliwości, podczas plantowania placu przed pałacem w Janowie natrafiono na pozostałości cmentarzyska. Znalezione tam *skorupy*, *popiół*, *węgiel i ludzkie szkielety*, ze względu na zdawkowość opisu, są trudne do jednoznacznej interpretacji chronologicznej. Dodajmy, że opis sporządzono na podstawie relacji nadzorca Platha, który zapewne był odpowiedzialny tylko za prawidłowe wykonanie prac ziemnych i nie miał nic wspólnego z archeologią. Bez wątplenia było to cmentarzysko szkieletowe i prawdopodobnie ciałopalne (*popiół*, *węgiel* drzewny). Jediną przesłanką wskazującą, że pochowano tam Skandynawów z okresu wikingów są wymienione w sprawozdaniu „*straszliwe*” zęby („*ungeheure*” *Zähne*). Dziś wiemy, dzięki odkryciom całej serii skandynawskich grobów ze zmodyfikowanymi zębami (m.in. w Kopparsvik na Gotlandii; Toplak 2015, s. 77-97), że zabieg „ozdobnego” nacinania zębów był stosowany w Skandynawii epoki wikingów – zabieg był z pewnością bolesny, ale efekty były niewątpliwe. Nie dziwi zatem, że zapamiętał je Plath, określając jako coś niespotykanego, niepokojącego, czyli strasznego (ryc. 19). Fakt, że wówczas nie znano takich znalezisk, świadczy o tym, że nie

było to zmyślone określenie, ale opisanie konkretnego stanu zachowania uzębienia pochowanych tam ludzi – Skandynawów.

Ryc. 19. Fragment czaszki mężczyzny z opilowanymi zębami znaleziony w Kopparsvik na Gotlandii.

Źródło: G. Williams, P. Penz, M. Wemhoff red. 2013, s. 80

Warto przytoczyć tu interpretację zwyczaju modyfikacji zębów zamieszczoną w artykule przywołanego wyżej Matthiasa S. Toplaka: *„Większość mężczyzn ze zmodyfikowanymi zębami pochowana została w ważnych ośrodkach handlowych takich jak Birka, Sigtuna, Kopparsvik niedaleko dzisiejszego Visby, Slitetorg, Othemssn na północnym wybrzeżu Gotlandii, lub na terenie południowej Szwecji w Trelleborgu. Ów potencjalny związek z wczesnymi emporiami i działalnością kupiecką, a do tego ograniczona widoczność modyfikacji zębów, które zdają się wyrażać określoną tożsamość i pochodzenie, pozwalają na sformułowanie tezy, że była to praktyka stanowiąca część rytuałów przejścia i znak identyfikacyjny dla zamkniętej grupy kupców – tzn. czegoś na podobieństwo późniejszych gildii. Istnienie wczesnych społeczności kupieckich lub gildii poświadczona jest przez tak zwane *Gildsteine* w Sigtunie i Östergötland, które wyraźnie wspominają o „fryzyjskich gildiach” i „braciach należących do gildii”. Idąc tropem tego przypuszczenia, członkowie takiej zamkniętej grupy kupców mogli rozpoznawać się poprzez spilowane zęby i dzięki temu zyskiwali pewne korzyści handlowe, ochronę lub inne przywileje, które nawiązują do koncepcji znanych wśród gildii kupieckich z późnego średniowiecza.”*

Potencjalna obecność szkieletów ludzkich z tak zmodyfikowanymi zębami na cmentarzysku związanym z ośrodkiem handlowym Truso, stanowiłaby jeszcze jeden dowód na prawdziwość tezy postawionej w artykule Toplaka, że są to groby kupców. Wskazywałoby to

ponadto, że odkryte przez Platha podczas plantowania szkielety pochodzą z okresu wikińskiego i że odkrył on część cmentarzyska związanego z Truso.

Przedstawione powyżej wyniki kwerendy bibliograficznej oraz analiza znaczenia zapisu Angera, stały się podstawą do przeprowadzenia badań geofizycznych i wykopaliskowych na placu przed pałacem w Janowie.

2. Badania wykopaliskowe

Archeologiczne badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w dniach od 1 września do 3 października 2020 roku, na obszarze zespołu pałacowego w Janowie, wpisanego do rejestru zabytków nieruchomych pod nr A-1217. Badania wykopaliskowe przeprowadzono zgodnie z warunkami zawartymi w Pozwoleniu Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie, Delegatura w Elblągu na prowadzenie wykopaliskowych badań archeologicznych na działce nr 17 w Obr. 0014 Komorowo Żuławskie gm. Elbląg, pow. Elbląski, woj. warmińsko-mazurskie (WUOZ-ELBKLAG.5161.8.2020.MMA).

W badaniach uczestniczyli:

dr Marek F. Jagodziński – archeolog, kierownik badań, MAH Elbląg;

mgr Paweł Wlizio – archeolog, zastępca kierownika badań, MAH Elbląg;

mgr Grzegorz Stasielowicz – archeolog, MAH Elbląg;

dr Mirosław Marcinkowski – archeolog, MAH Elbląg;

mgr Jerzy Rejchert – archeolog;

Agata Grzędzielska – ukończone studia dzienne na poziomie I stopnia na Uniwersytecie Warszawskim, kierunek archeologia;

studenci Uniwersytetu Gdańskiego na kierunku Archeologia – Dawid Cichowski, Szymon Kruszyński, Michał Trawicki, Zofia Szutenberg.

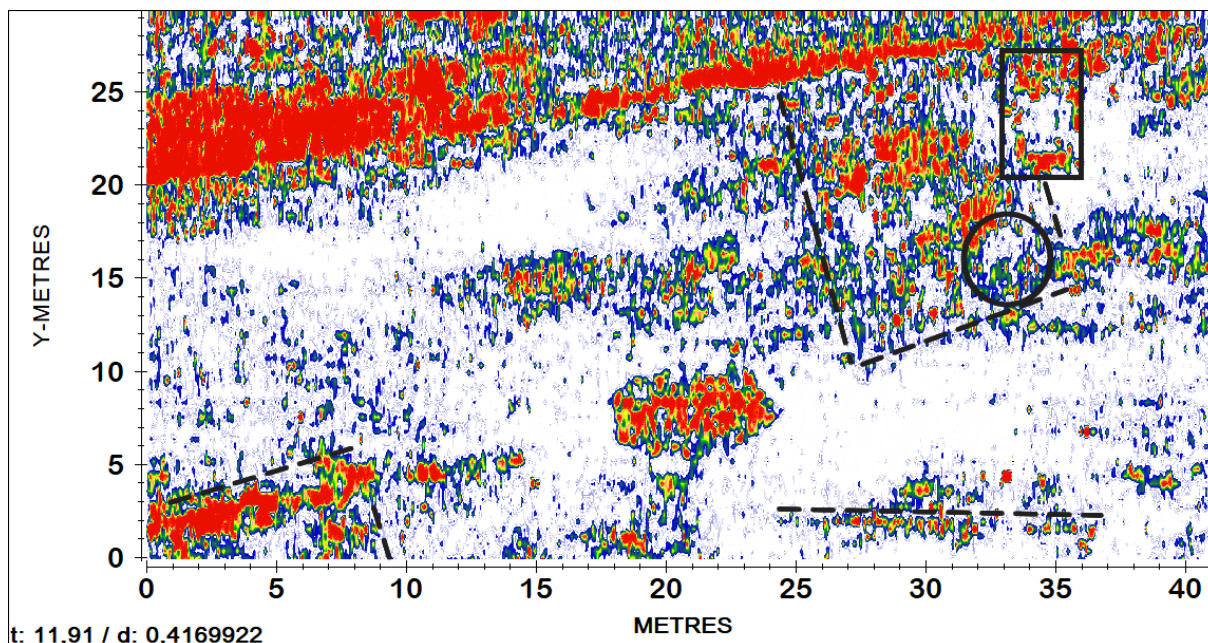
W wykopaliskach uczestniczyli też wolontariusze:

mgr Kamil Rabiega, archeolog, doktorant na UKSW w Warszawie;

Filip Szczepański.

Główny wykop badawczy wytyczono w miejscu wyraźnych i regularnych anomalii zarejestrowanych podczas nieinwazyjnych pomiarów geofizycznych (ryc. 20; ryc. 21). Według oceny Fabiana Welca, „biorąc pod uwagę rozmiary zarejestrowanych stref anomalnych oraz ich geometrię, możemy przypuszczać, że są one echem struktur osadniczych, najprawdopodobniej prostokątnych w planie budowli o wymiarach ok. 10 na 10 metrów” (Welc 2020). Dodatkowo, wytyczono 11 niewielkich wykopów sondażowych, obejmujących cały, przewidziany do przebadania teren placu przed pałacem (por. ryc. 22; ryc. 23). Sondaże miały na celu rozpoznanie stratygrafii badanego terenu, a zwłaszcza wyjaśnienie, czy po plantowaniu terenu w 1868 roku ocalały jakiegokolwiek fragmenty cmentarzyska.

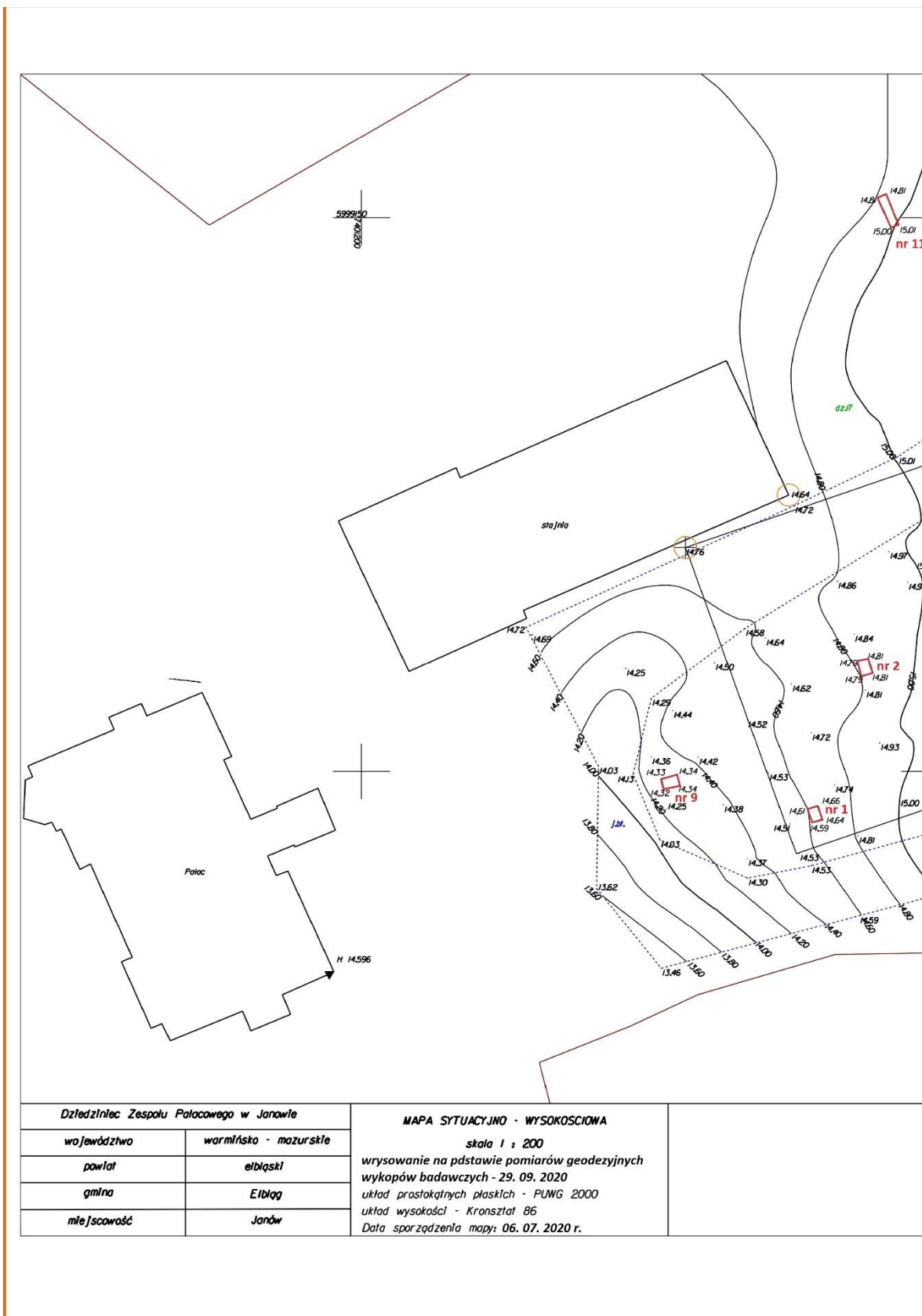

Ryc. 20. Plan GPR głębokość ok. 0,40 m z znaczeniem najważniejszych zespołów anomalii (szczegółowy opis: Welc 2020)

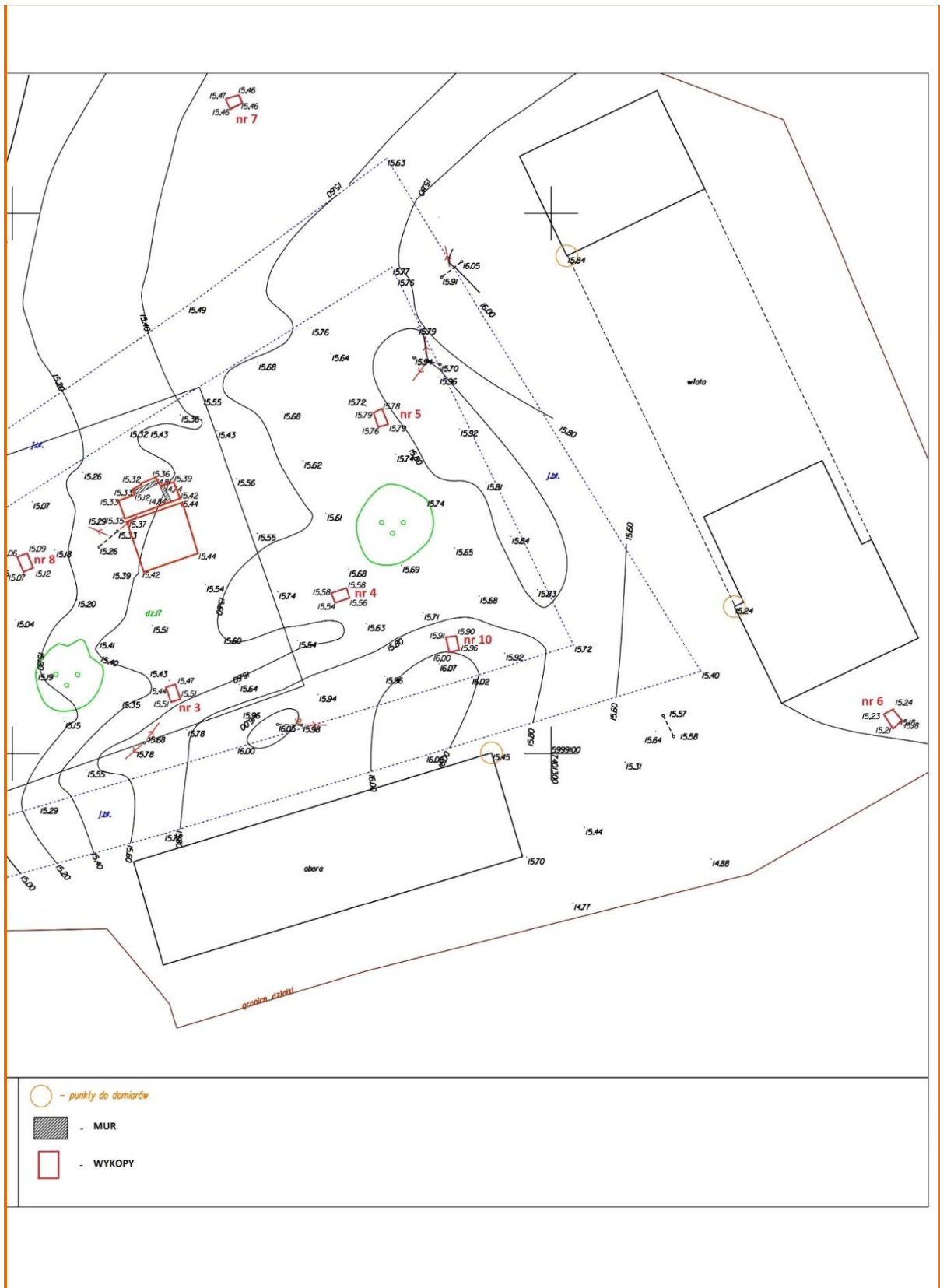

Ryc. 21. Lokalizacja poligonu oraz wyniki profilowań GPR w obrębie poligonu 1A (Welc 2020)

<i>Dziedzinyce Zespołu Pałacowego w Janowie</i>		MAPA SYTUACYJNO - WYSOKOŚCIOWA skala 1 : 200 wysowanie na podstawie pomiarów geodezyjnych wykopów badawczych - 29. 09. 2020 układ prostokątnych płaskich - PUNG 2000 układ wysokości - Kransztat 86 Data sporządzenia mapy: 06. 07. 2020 r.
<i>województwo</i>	<i>warmińsko - mazurskie</i>	
<i>powiat</i>	<i>elbląski</i>	
<i>gmina</i>	<i>Elbląg</i>	
<i>miejsowość</i>	<i>Janów</i>	

Ryc. 22. Mapa sytuacyjno-wysokościowa dziedzinyce Zespołu Pałacowego w Janowie, część zachodnia, skala 1: 200. Kolorem czerwonym i opisem numerowym zaznaczono wykopy sondażowe

Ryc. 23. Mapa sytuacyjno-wysokościowa dziedzince Zespołu Pałacowego w Janowie, część wschodnia, skala 1: 200. Kolorem czerwonym i opisem numerowym zaznaczono wykopy sondażowe

Ryc. 24. Dokumentacja fotogrametryczna placu przed pałacem w Janowie z zaznaczonymi wykopami badawczymi - wykop główny i 4 wykopy sondażowe. Opracował Kamil Rabeiga

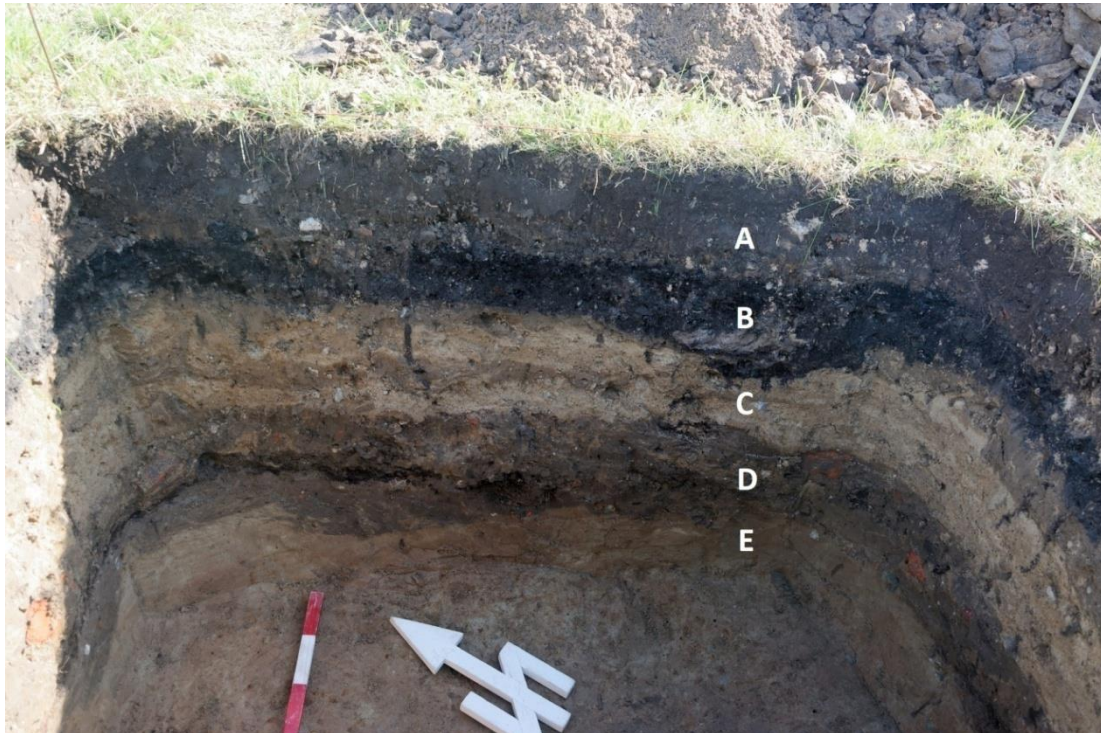
Ryc. 25. Dokumentacja fotogrametryczna placu przed pałacem w Janowie cz. 1 – zaznaczone położenie wykopów sondażowych nr 1 i nr 2. Opracował Kamil Rabiega

Ryc. 26. Dokumentacja fotogrametryczna placu przed pałacem w Janowie cz. 2 – zaznaczone położenie wykopów sondażowych nr 3 i 4 oraz głównego wykopu badawczego. Opracował Kamil Rabięga

2.1. Sondaż nr 1 – lokalizacja patrz ryc. 22; ryc. 24; ryc. 25

Ryc. 27. Sondaż nr 1, profil wschodni wykopu. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, które tworzyła nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego ze żwirkiem, bryłkami zaprawy murarskiej i ułstkami cegieł, miąższość do ok 23 cm;

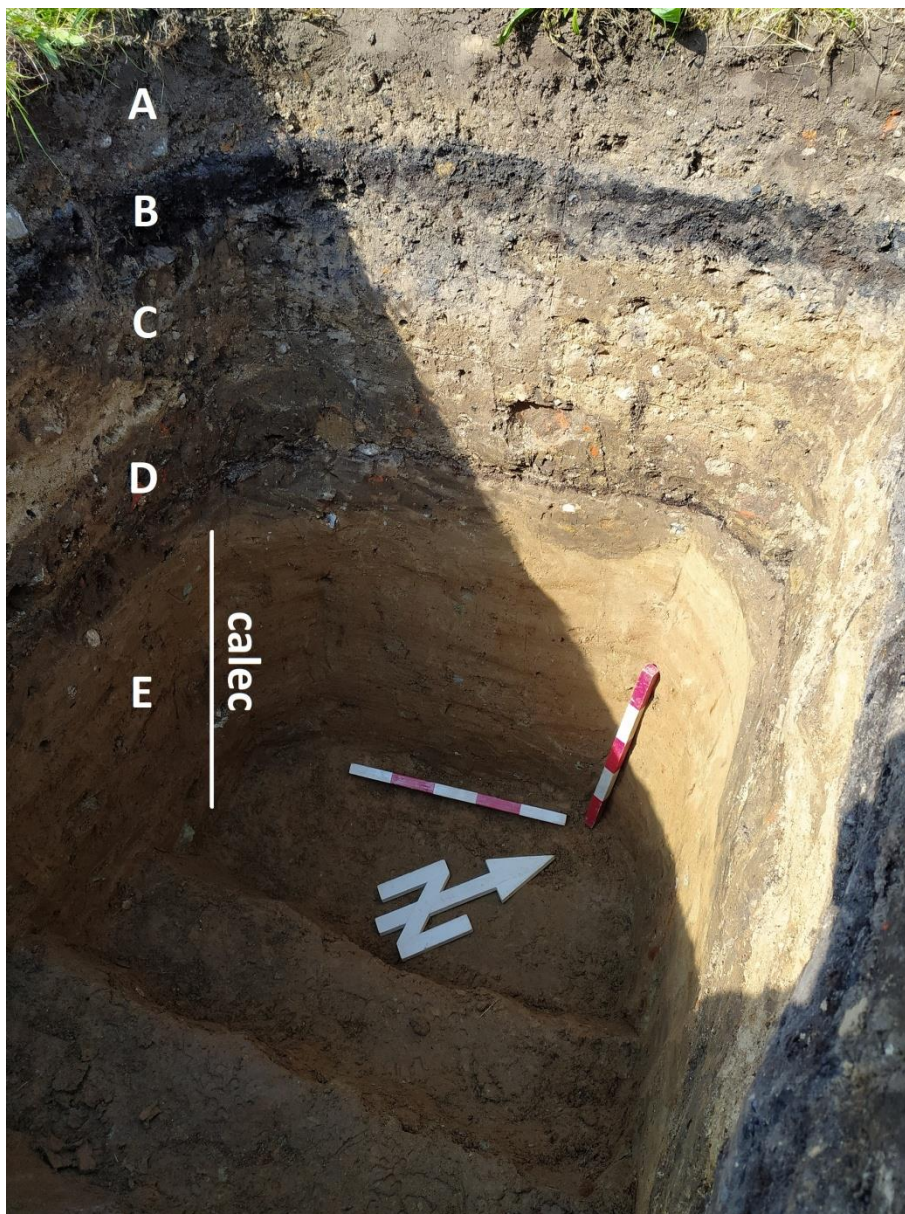
B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci węgla drzewnych i żużlu kowalskiego, miąższość od 10 do 20 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku, miąższość od 20 do 25 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z nowożytnym gruzem budowlanym, miąższość od 25 do 30 cm;

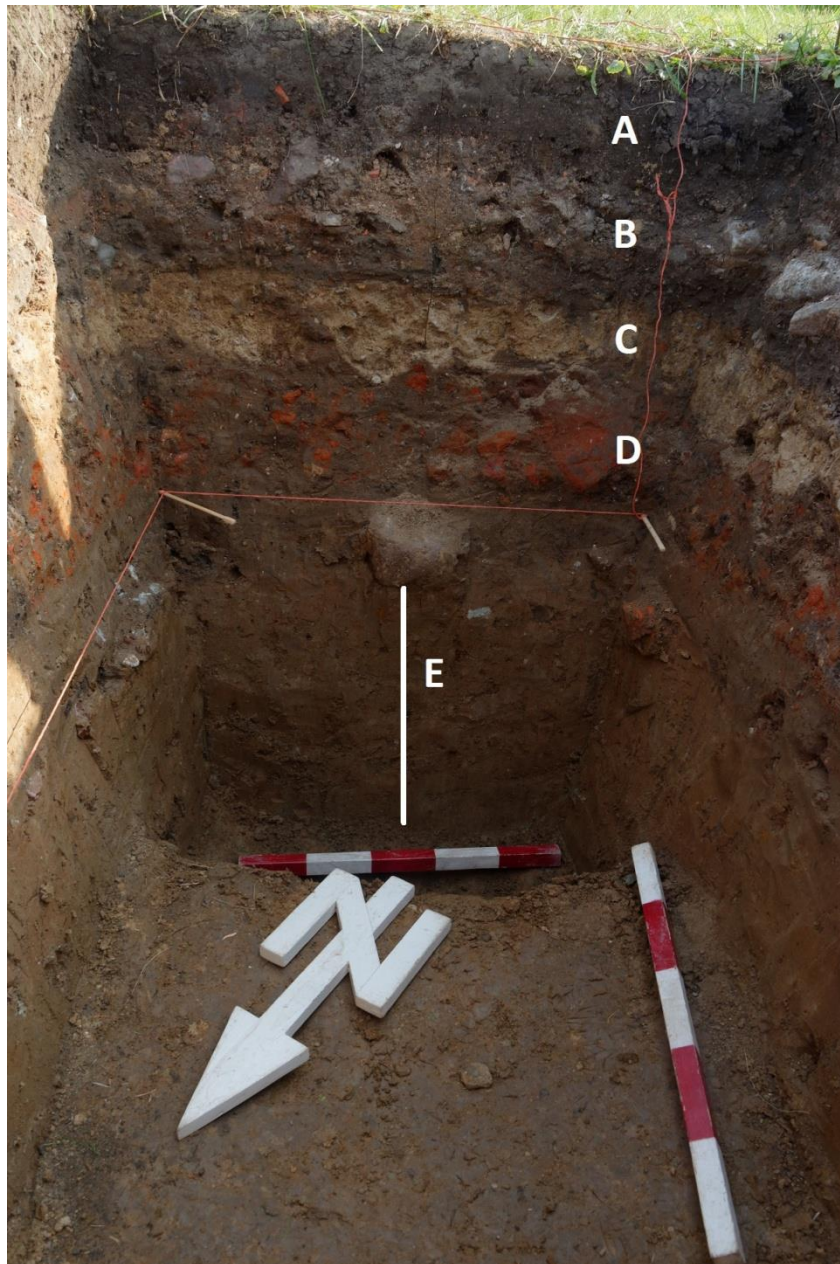
E – calec na głębokości ok. 80 cm od powierzchni – zbite piaski gliniastej, w części spągowej z gładzikami (ryc. 28, II).

Ryc. 28. Sondaż nr 1, B, C, D - nowożytny warstwy niwelacyjne; E- calec. Fot. P. Wlizło

2.2. Sondaż nr 2– lokalizacja patrz ryc. 22; ryc. 24; ryc. 25

Ryc. 29. Sondaż nr 2, profil południowy. Fot. P. Wlizło

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, które tworzyła nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego ze żwirkiem, bryłkami zaprawy murarskiej i ułamkami cegieł, miąższość do ok 20 cm;

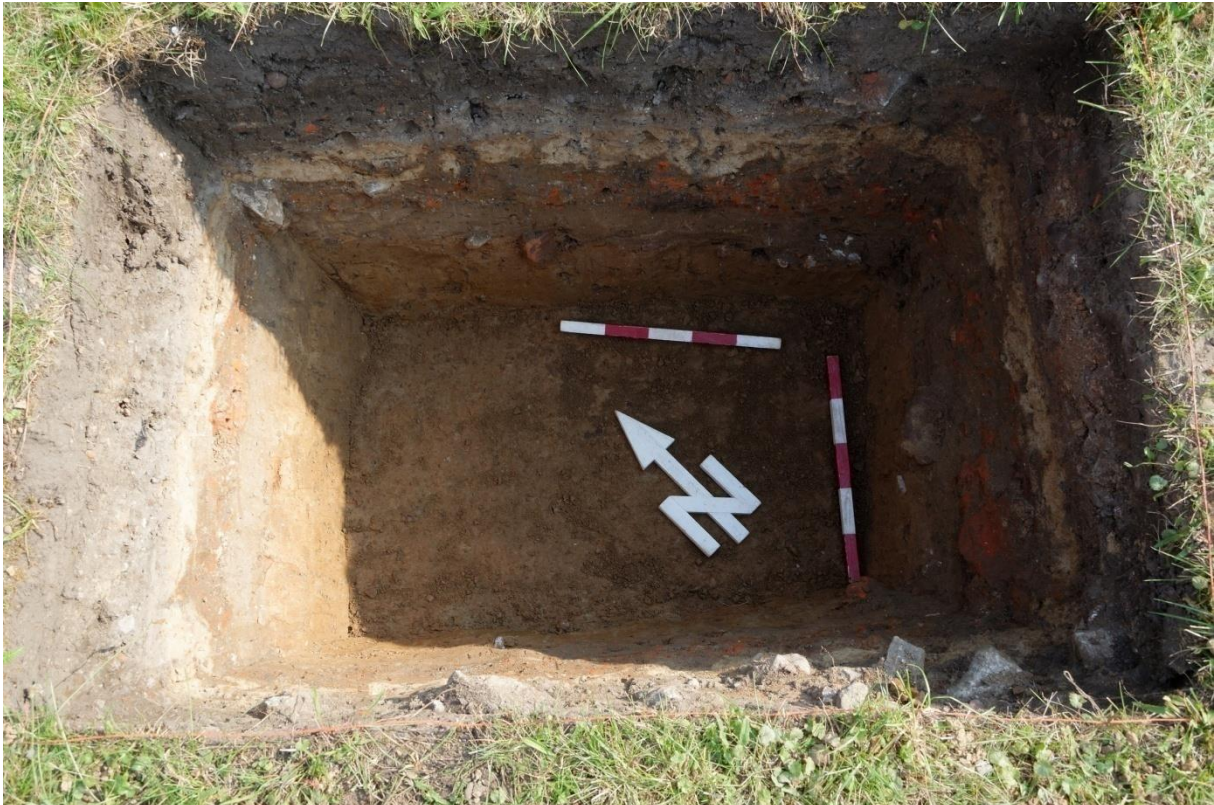
B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci niewielkich kamieni polnych (dawny poziom bruku) przemieszanych z gliną, piaskiem różnoziarnistym i niewielką ilością węgla drzewnych, miąższość do 20 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku i żwiru, miąższość od 10 do 17 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego, w części stropowej z dużą ilością nowożytnego gruzu budowlanego (głównie rozdrobnione cegły), miąższość do 30 cm;

E – calec na głębokości ok. 85 cm od powierzchni – zbite piaski gliniaste (głina zwałowa) z wytrąceniami żelazistymi.

Ryc. 30. Sondaż nr 2, plan wykopu na poziomie ok. 140 cm od powierzchni. Fot. P. Wlizło

2.3. Sondaż nr 3 – lokalizacja patrz ryc. 23; ryc. 24; ryc. 26

Ryc. 31. Sondaż nr 3, profil zachodni. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, które tworzyła nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z bryłkami zaprawy murarskiej, ułamkami cegieł i węglem drzewnym, miąższość do ok 20 cm;

B – wyklinowująca się nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci węgla drzewnych i żużlu kowalskiego, miąższość od 1 do 15 cm;

C – wyklinowująca się nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku przemieszanego z węglem drzewnym, miąższość od 1 do 15 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego oraz żwiru, miąższość od 15 do 20 cm;

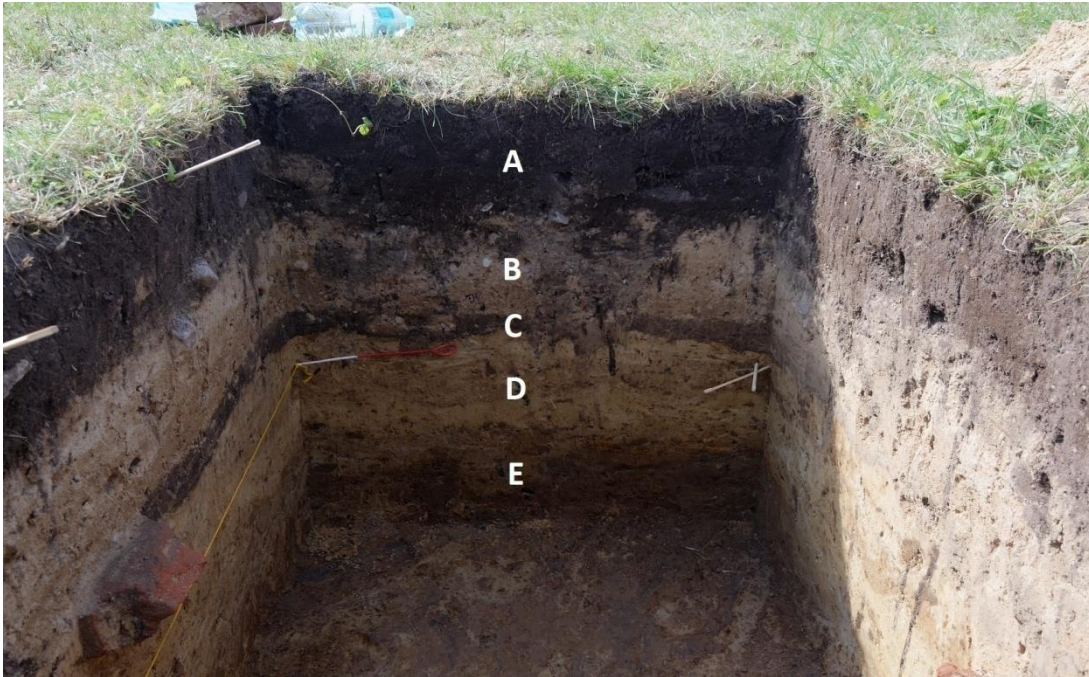
E – cienka warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszana z dużą ilością węgla drzewnych, miąższość ok. 3 cm;

F – calej na głębokości ok. 78 cm od powierzchni – zbite piaski gliniaste (głina zwałowa) z wytrąceniami żelazistymi.

Ryc. 32. Sondaż nr 3, profil południowy. Fot. P. Wlizio

2.4. Sondaż nr 4 – lokalizacja patrz ryc. 23; ryc. 24; ryc. 26

Ryc. 33. Sondaż nr 4, profil wschodni

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, miąższość do ok. 25 cm;

B – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru, miąższość do ok. 30 cm;

C – warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku z zawartością węgla drzewnych i cegieł maszynowych, miąższość od 6 do 15 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego, miąższość do 35 cm;

E – calec, zbite piaski gliniaste – na głębokości ok. 105 cm od powierzchni.

Ryc. 34. Sondaż nr 4, widok na strop calca – zbity piasek gliniasty. Fot. P. Wlizio

Ryc. 35. Sondaż nr 4, fragment profilu północnego, poniżej stropu calca, który stanowił zbity piasek gliniasty, wystąpiły warstwy różnoziarnistego piasku w układzie warstwowym, poniżej 190 cm od powierzchni wystąpiła woda gruntowa. Fot. P. Wlizio

2.5. Sondaż nr 5 – lokalizacja patrz ryc. 23

Ryc. 36. Sondaż nr 5, profil północny. Fot. M. F. Jagodziński

Stratygrafia wykopu – profil północny:

A – humus i podglebie, miąższość ok. 35 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym, miąższość ok. 10 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego z żwiru, miąższość ok. 25 cm;

D – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym i humusem, miąższość ok. 25 cm;

E – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego z niewielką domieszką żwiru i węgla drzewnych, miąższość ok. 25 cm;

F – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego z domieszką węgla drzewnych, bryłek zaprawy murarskiej i pokawałkowanych nowożytnych cegieł, miąższość 20 cm do poziomu wody gruntowej (140 cm od powierzchni wykopu),

Ryc. 37. Sondaż nr 5, profil zachodni i północny, na głębokości 140 cm od powierzchni wykopu wystąpiła warstwa niwelacyjno-zasypiskowa z dużą zawartością fragmentów nowożytnych cegieł. Dalsza eksploracja była utrudniona z powodu napływu wody gruntowej. Fot. M. F. Jagodziński

Ryc. 38. Profil wschodni wykopu sondażowego nr 5. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu – profil wschodni:

A – humus, miąższość ok 10-15 cm;

B – warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku z niewielką domieszką rozdrobnionych cegieł i zaprawy, miąższość od 15 do 20 cm;

C – warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku przemieszanego z węglem drzewnym i humusem, miąższość do 10 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci zglinionego piasku różnoziarnistego, miąższość od 12 cm;

E – warstwa niwelacyjna piasku różnoziarnistego i żwiru, miąższość do 20 cm;

F – warstwa niwelacyjna piasku różnoziarnistego z niewielką domieszką węgli drzewnych i humusu, miąższość do 32 cm;

G – warstwa niwelacyjna w postaci mieszanki piasku różnoziarnistego i gliny, układ klinowy, na profilu wschodnim do 10 cm, na profilu południowym do 40 cm;

H – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym i utworami ilastymi, miąższość do 40 cm;

I – warstwa różnoziarnistego piasku i żwiru przemieszana z nowożytnym gruzem budowlanym w postaci pokruszonych cegieł maszynowych - zaprawy cementowej, miąższość do 30 cm.

Wykop eksplorowano do głębokości 190 cm od powierzchni – dalsza eksploracja była utrudniona z uwagi na napływ wody gruntowej. Tym samym nie osiągnięto calca.

Ryc. 39. Sondaż nr 5, strop warstwy „F”. Fot. M. F. Jagodziński

2.6. Sondaż nr 6 – lokalizacja patrz ryc. 23

Ryc. 40. Sondaż nr 6, profil południowy. Na głębokości ok. 140 cm od powierzchni wystąpiła woda gruntowa uniemożliwiająca dalszą eksplorację. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie (pierwotnie warstwa niwelacyjna), miąższość od 30 do 40 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna zawierająca piasek różnoziarnisty przemieszany z zaprawą cementowo wapienną, miąższość ok. 10 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego przemieszanego z gruzem budowlanym, miąższość do 35 cm;

D – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym, w spągu kamienie w układzie warstwowym, miąższość do ok. 20 cm;

E – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego, układ klinowy, miąższość do ok. 8 cm;

F – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego przemieszanego z dużą ilością węgla drzewnych, w spągu kamienie w układzie warstwowym, miąższość do ok. 25 cm.

Ryc. 41. Sondaż nr 6, profil zachodni. Fot. P. Wlizio

2.7. Sondaż nr 7 – lokalizacja patrz ryc. 23

Ryc. 42. Sondaż nr 7, profil północny. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

A – humus + śladowe podglebie, miąższość od ok. 10 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna gruz budowlany (pokruszone cegły i zaprawa cementowo-wapienna), miąższość do ok. 25 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym i niewielką ilością gruzu budowlanego, miąższość do ok. 25 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego przemieszanego z niewielką ilością gruzu budowlanego, miąższość do ok. 15 cm;

E – całec w postaci piasku gliniastego lub gliny z wytrąceniami żelazistymi i pozostałościami organicznymi roślin. Strop całca na głębokości ok. 85-90 cm od powierzchni.

Ryc. 43. Sondaż nr 7, profil wschodni. Fot. P. Wlizo

2.8. Sondaż nr 8 – lokalizacja patrz ryc. 23

Ryc. 44. Sondaż nr 8, profil wschodni. Fot. P. Wlizo

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, miąższość ok. 13 cm;

B – nowozytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru, w części południowej z domieszką węgla drzewnych, miąższość do ok. 20 cm;

C – nowozytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru przemieszana z niewielką ilością węgla drzewnych, miąższość do ok. 20 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru przemieszana z gruzem budowlanym i węglem drzewnym, miąższość do ok. 15 cm;

E – warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego w spągu cienka warstwa węgla drzewnych, miąższość do ok. 15 cm;

F – calec, glina zwałowa.

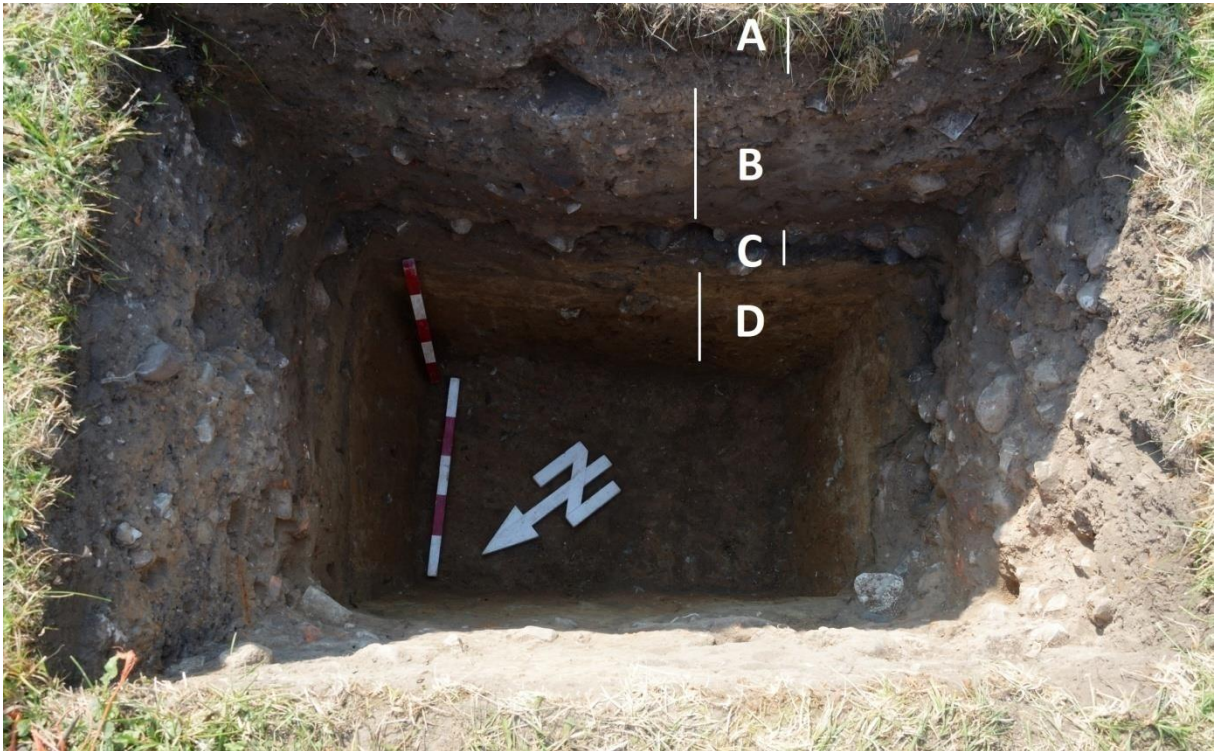
Ryc. 45. Sondaż nr 8, profil północny. Fot. P. Wlizło

Ryc. 46. Sondaż nr 8, plan wykopu na poziomie calca. Fot. P. Wlizło

2.9. Sondaż nr 9 – lokalizacja patrz ryc. 22

Ryc. 47. Sondaż nr 9 – widok na profil południowo-wschodni. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

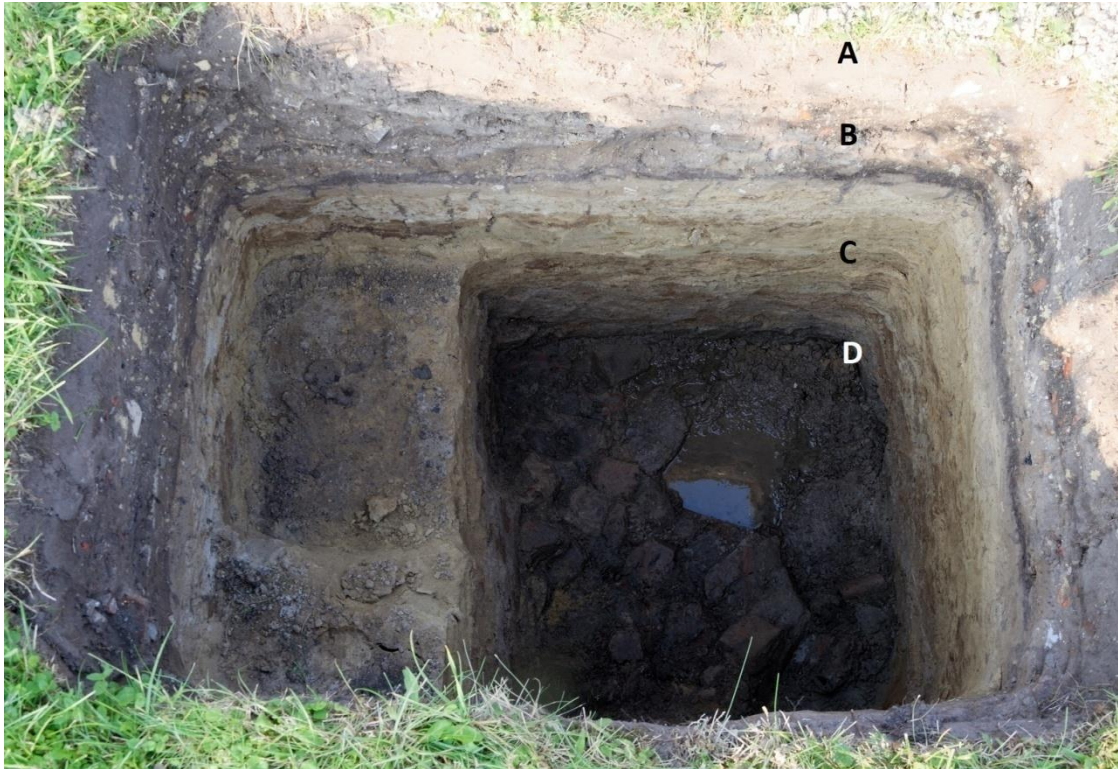
A – humus + podglebie, miąższość ok. 15 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego z dużą zawartością niewielkich kamieni oraz niewielką ilością gruzu budowlanego, miąższość do ok. 55 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego z domieszką węgla drzewnych i niewielkich kamieni, miąższość do ok. 12 cm;

D – calec, glina zwałowa.

2.10. Sondaż nr 10 – lokalizacja patrz ryc. 23

Ryc. 48. Sondaż nr 10, profil zachodni. Fot. P. Wlizo

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, miąższość ok. 16 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru przemieszana z bryłkami zaprawy murarskiej, s spągu warstwa spalenizny (węgli drzewnych), miąższość do ok. 20 cm;

C – warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego z wytrąceniami żelazistymi, miąższość ok. 80 cm;

D – warstwa gruzu budowlanego. Dalszą eksplorację utrudniała woda gruntowa.

Ryc. 49. Sondaż nr 10, widok na plan wykopu na poziomie stropu gruzu budowlanego. Fot. P. Wlizio

2.11.Sondaż nr 11 – lokalizacja patrz ryc. 22

Ryc. 50. Sondaż nr 11, profil wschodni. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia wykopu:

A – humus + podglebie, miąższość ok. 15 cm;

B – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z bryłkami zaprawy murarskiej i rozdrobnionymi uławkami cegieł, miąższość do ok. 25 cm;

C – nowożytna warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym i bryłkami zaprawy murarskiej, w części południowej z ceglami nowożytnymi, miąższość ok. 15 cm;

D – warstwa piasku drobnoziarnistego w części północnej, miąższość do 30 cm;

E – warstwa różnoziarnistego piasku ilastego, miąższość do 30 cm;

F – warstwa piasku różnoziarnistego przemieszana z węglem drzewnym i szczątkami roślinnymi. Nie ustalono miąższości warstwy z powodu dużej głębokości uniemożliwiającej

eksplorację (pełną stratygrafię tej części placu ustalono na podstawie odwiertów pełno rdzeniowych) – do poziomu wyeksplorowanego miąższość warstwy wynosiła ok. 80 cm.

Ryc. 50. Sondaż nr 11, narożnik SE. Poziom do którego prowadzono eksplorację. Fot. P. Wlizio

2.12. Wykop główny

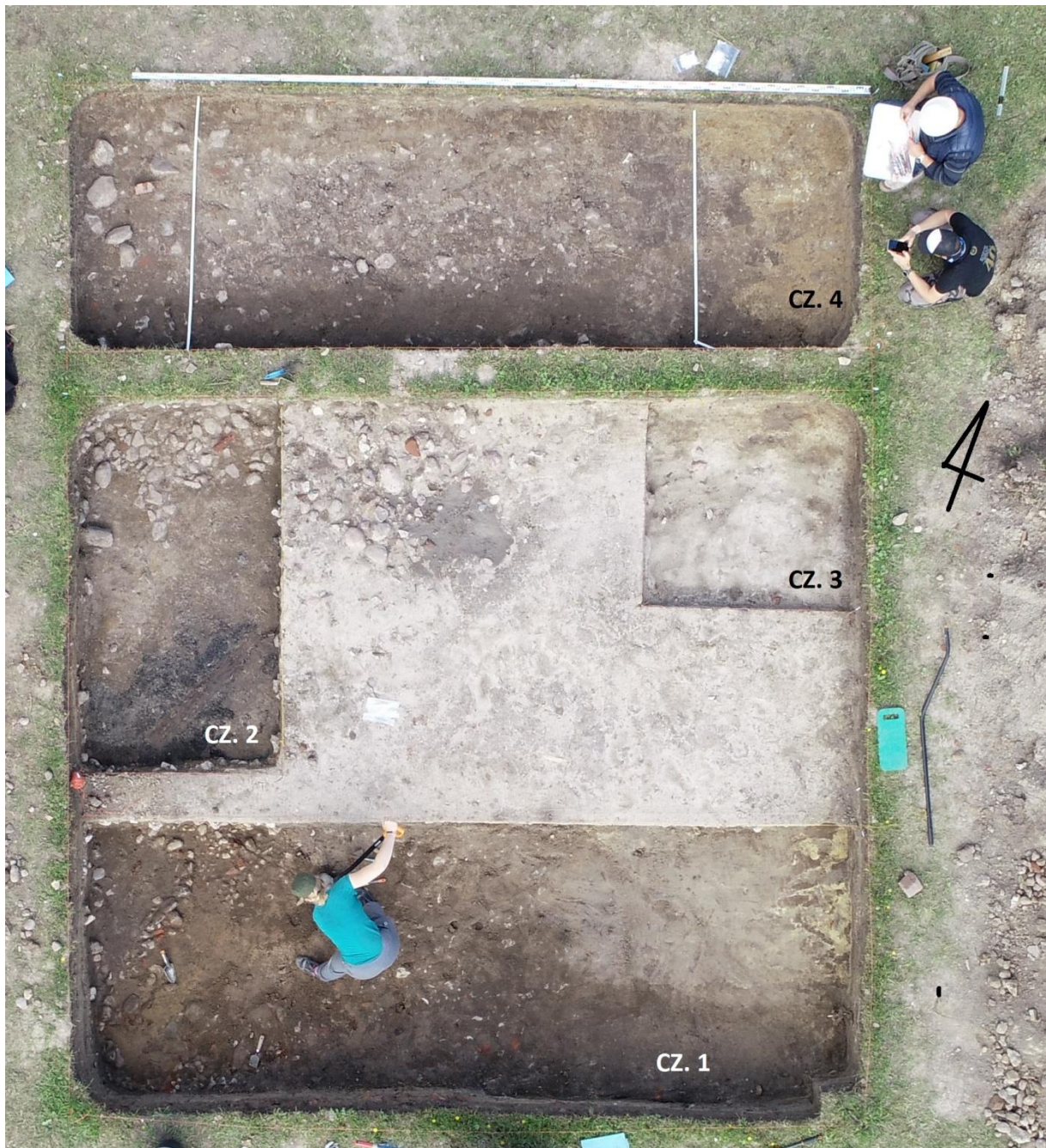

Ryc. 51. Widok z północy na plac przed pałacem w Janowie z lokalizacją wykopu głównego, na horyzoncie widoczne wody jeziora Druzno. Fot. K. Rabięga

Ryc. 52. Widok od strony wschodniej na plac przed pałacem w Janowie z lokalizacją wykopu głównego. Fot. K. Rabięga

Ryc. 53. Wykop główny, początek eksploracji. Zaznaczono kierunek północny oraz cztery obszary eksploracyjne – cz. 1; cz. 2; cz. 3; cz. 4. Fot. K. Rabięga

Ryc. 54. Wykop główny, widok w kierunku zachodnim, początek eksploracji, Fot. M. F. Jagodziński

Ryc. 55. Wykop główny, widok w kierunku północnym, początek eksploracji. Fot. M. F. Jagodziński

Ryc. 56. Wykop główny, eksploracja części 1 i części 2. Fot. M. F. Jagodziński

Ryc. 57. Wykop główny, część 1, widok na poziom E (por. pełna stratygrafia por profil zachodni, ryc. 61).
Fot. P. Wlizio

Ryc. 58. Wykop główny, część 1, środkowa część profilu północnego. Pełna stratygrafia patrz ryc. 62 poniżej. Fot. P. Wlizło

Ryc. 59. Wykop główny, cz. 1, narożnik południowo-wschodni na poziomie D (por. ryc. 62. część 1, narożnik północno-zachodni, profil północny). W planie widoczny wkop pod słup drewniany (obiekt nr 1), w centrum pozostałości słupa. Fot. P. Wlizło

Ryc. 60. Wykop główny, część 1, narożnik południowo-wschodni, profil jamy posłupowej z zachowaną dolną częścią drewnianego słupa. Fot. P. Wlizio

Ryc. 61. Wykop główny, część 1, narożnik południowo-zachodni, profil zachodni. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia:

A – humus i podglebie, miąższość ok. 20 cm;

B – warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku gliniastego, w spągu z domieszką węgla drzewnych (warstwa wyklinowująca się w kierunku północnym) miąższość ok. 20 cm;

C – warstwa niwelacyjna w postaci luźnego piasku różnoziarnistego i żwiru z kamieniami i gładzikami, miąższość ok. 12 cm;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku drobnoziarnistego z domieszką węgla drzewnych, miąższość ok. 10 cm;

E – dwuwarstwowy bruk kamienny, w części północnej – utwardzenie poziomego użytkowego dawnego placu (w części północnej rozebrane?), miąższość do ok. 10 cm;

F – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego przemieszanego z węglem drzewnym, okruchami cegieł i gładzikami (w części północnej pasek gliniasty z niewielkimi kamieniami), miąższość ok. 16 cm;

G – calec, warstwa zbitego piasku gliniastego (głina zwałowa) z wytrąceniami żelazistymi, gładzikami i niewielkimi kamieniami.

Ryc. 62. Wykop główny, część 1, narożnik północno-zachodni, profil północny. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia:

A (C, na pełnym profilu, ryc. 61) – warstwa niwelacyjna w postaci luźnego piasku różnoziarnistego i żwiru z kamieniami i gładzikami, w spągu jednowarstwowy bruk kamienny na cienkiej warstwie spalenizny, miąższość ok. 17 cm;

B (D, jw.) – warstwa niwelacyjna w postaci różnoziarnistego piasku gliniastego, w spągu z domieszką węgla drzewnych, miąższość do 15 cm;

C (E, jw.) – dwu- lub trzywarstwowy bruk kamienny zbudowany z różnej wielkości kamieni polnych– utwardzenie poziomego użytkowego dawnego placu, miąższość do ok. 15 cm;

D (F, jw.) – warstwa niwelacyjna w postaci zbitego piasku gliniastego z gładzikami, w części wschodniej z domieszką węgla drzewnych i pojedynczymi kamieniami, miąższość ok. 14 cm;

E (G, jw.) – calec, warstwa zbitego piasku gliniastego (głina zwałowa) z wytrąceniami żelazystymi, gładzikami i niewielkimi kamieniami.

Ryc. 63. Wykop główny, część 2, poziom C (por. ryc. 62). W części północnej bruk kamienny, w części południowej warstwa spalenizny (węgiel drzewny) oraz deska w stanie rozkładu. Fot. P. Wlizio

Ryc. 64. Wykop główny, część 3, profil południowy. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia:

A-C – nowożytnie warstwy niwelacyjne, miąższość do ok. 25 cm;

D – późnośredniowieczna warstwa niwelacyjna, miąższość do ok. 25 cm;

E – cielec, glina zwałowa – strop wystąpił na głębokości 95 cm od powierzchni wykopu.

Ryc. 65. Wykop główny, część 3 (przedłużona w kierunku południowym), środkowy fragment profilu wschodniego. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia:

A – humus + podglebie, miąższość do 15 cm;

B – nowożytny (w górnej części) i późnośredniowieczny (w dolnej części) warstwy zasypiskowe, miąższość do ok. 95 cm;

C – calej, glina zwałowa

Ryc. 66. Wykop główny, część 4, poziom C (por. ryc. 67), widok na bruk kamienny (obiekt nr 2) w planie.
Fot. P. Wlizio

Ryc. 67. Wykop główny, część 4, profil północny. Fot. P. Wlizio

Stratygrafia:

A – humus + podglebie, miąższość do ok 16 cm;

B – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru, miąższość do ok.18 cm ;

C – warstwa bruku kamiennego z fragmentami cegieł, wyklinowująca się w kierunku wschodnim, miąższość od 20 cm na profilu zachodnim do zaniku bruku przy murze ceglany na profilu północnym;

D – warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego przemieszanego z niewielką ilością węgla drzewnych, miąższość do 80 cm;

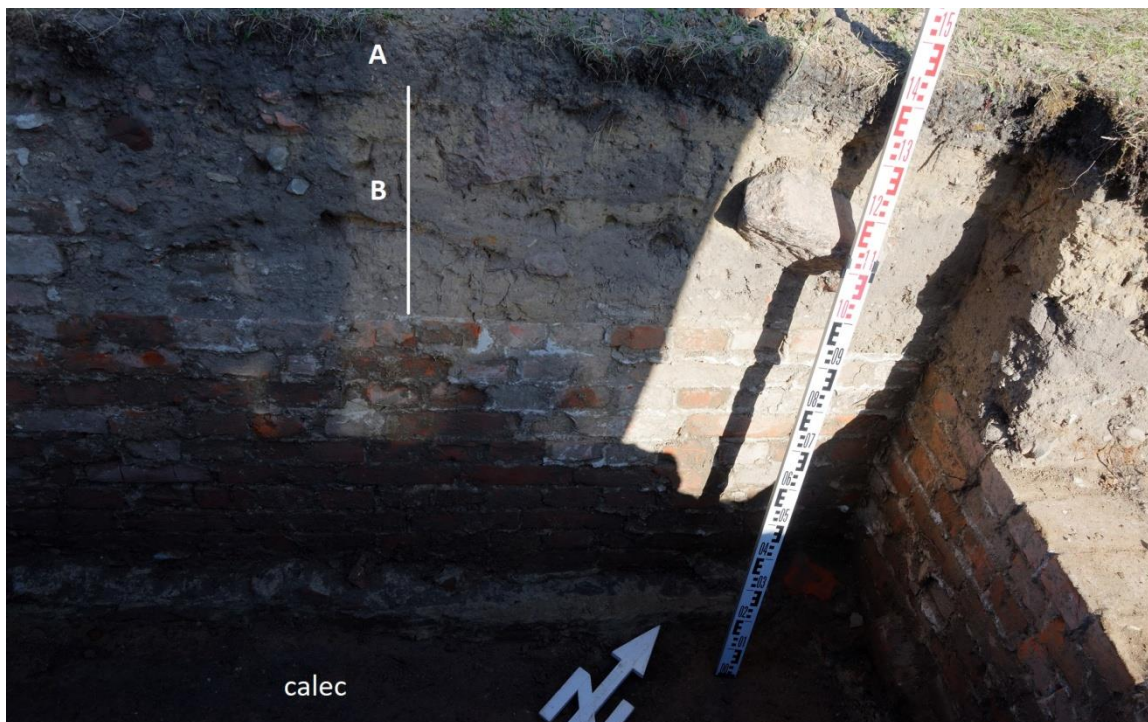
E – calec, glina zwałowa;

F – wkop fundamentowy;

G – relikty ceglanej zabudowy (obiekt nr 3), cegła maszynowa (25x12x6 cm) zaprawa cementowo-wapienna.

Ryc. 68. Wykop główny, część 4, zbliżenie fragmentu profilu północnego – strop muru ceglanego (obiekt nr 3). Fot. P. Wlizo

Ryc. 69. Wykop główny, część 4, wschodnia część profilu północnego i narożnik północno-wschodni pozostałości nowożytnego budynku ceglanego (obiekt nr 3; cegła maszynowa 25x12x6 cm, zaprawa cementowo-wapienna). A – humus + podglebie; B – warstwy niwelacyjno-zasypiskowe. Fot. P. Wlizo

Ryc. 70. Wykop główny, część 4, profil północny. Fot. P. Wlizło

Stratygrafia:

A – humus + podglebie, miąższość do ok. 15 cm;

B – warstwa niwelacyjna w postaci piasku różnoziarnistego i żwiru, miąższość od 40 do 65 cm;

C – warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego przemieszanego z niewielką ilością węgla drzewnych, miąższość do ok. 55 cm;

D – calec, glina zwałowa.

Ryc. 71. Wykop główny, część 4, profil południowy. Fot. P. Wlizo

Stratygrafia:

A (**C** na ryc. 67) – warstwa bruku kamiennego, miąższość ok. 15 cm;

B (**D** na ryc.67) warstwa niwelacyjna w postaci piasku gliniastego przemieszanego z niewielką ilością węgla drzewnych, miąższość ok. 40 cm;

C (**E** na ryc. 67) – calec, glina zwałowa.

Ryc. 72. Wkop sprawdzający układ glin calcowych przy profilu północnym, cz. 4. Fot. P. Wlizo

3. Podsumowanie

Badania wykopaliskowe przeprowadzone na placu przed pałacem w Janowie były pierwszym etapem projektu badawczego mającego doprowadzić do odkrycia cmentarzyska wczesnośredniowiecznego związanego z emporium Truso. Poprzedziła je szczegółowa kwerenda bibliograficzna, która ujawniła ważne informacje o odkryciu cmentarzyska na placu przed pałacem w Janowie w 1868 roku (por. rozdział 1.4. *Informacje Siegfrieda Angera o odkryciu z 1868 roku*). Opublikowane przez S. Angera okoliczności odkrycia cmentarzyska, podczas plantowania placu przed pałacem, nie pozostawiały wątpliwości, że zostało ono co najmniej poważnie zniszczone. Dlatego też, przed wbiciem pierwszej łopaty archeologicznej, wykonano na tym terenie nieinwazyjne badania geomagnetyczne oraz pełno-rdzeniowe odwierty geologiczne. Nieinwazyjne rozpoznanie przyszłego terenu badań wykopaliskowych było konieczne, przede wszystkim z uwagi na brak jakiegokolwiek punktu zaczepienia, pozwalającego wskazać miejsca, które należałoby przebadać archeologicznie.

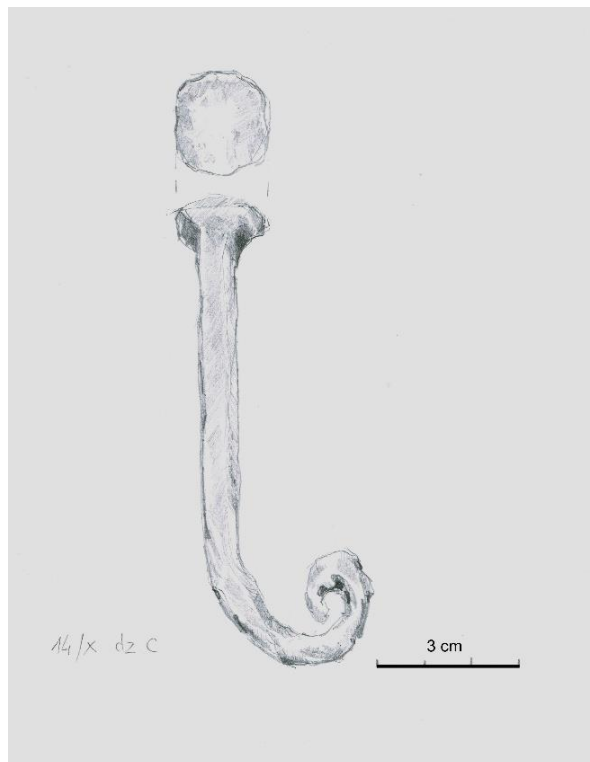
Przeprowadzona w rozdziale 1.2. *Skandynawskie groby na cmentarzyskach skupiska elbląskiego*, analiza obrządku pogrzebowego wykazała, że obecność przybyszy z północy na obszarach zachodniobałtyjskich była faktem, czego dowodem są zwłaszcza odkryte w latach 30. XX wieku groby Skandynawek (m.in. 35 grobów skandynawskich odkryto na terenie Pola Nowomiejskiego w Elblągu) oraz wiele innych pochówków o charakterze skandynawskim w innych rejonach Elbląga. Pozwoliło to, na ukierunkowanie aparatu badawczego, na konkretne konstrukcje grobowe, nie wykluczając pewnej specyfiki poszukiwanej nekropolii związanej z handlowo-rzemieślniczym i portowym charakterem Truso (kwestie te zostały omówione w rozdziale 1.3. *Charakterystyka osady*).

Trzeba też wspomnieć o analogiach, nie rozpatrywanych w tym sprawozdaniu, dotyczących lokalizacji cmentarzysk związanych z innymi tego typu emporiami – w Hedeby i w Birce. W obu przywołanych tu ośrodkach portowych, cmentarzyska z nimi związane były lokowane były odpowiednio, w przypadku Hedeby na południowy-wschód i północny-zachód od centrum urbanistycznego, w przypadku zaś Birki na północny-zachód od osady. Nie trzeba wielkiej wyobraźni, aby połączyć cmentarzysko z Janowa (Hansdorf) odkryte w 1868 roku, położone dokładnie na północny-zachód od zlokalizowanego i w dużej mierze przebadanego emporium Truso, z przywołanymi wyżej przykładami z Birki i Truso. Lokalizacja ta wpisywałaby się w sposób znakomity w funkcjonujące i obowiązujące w okresie wikingi schematy dotyczące miejsc centralnych, do których należało również Truso.

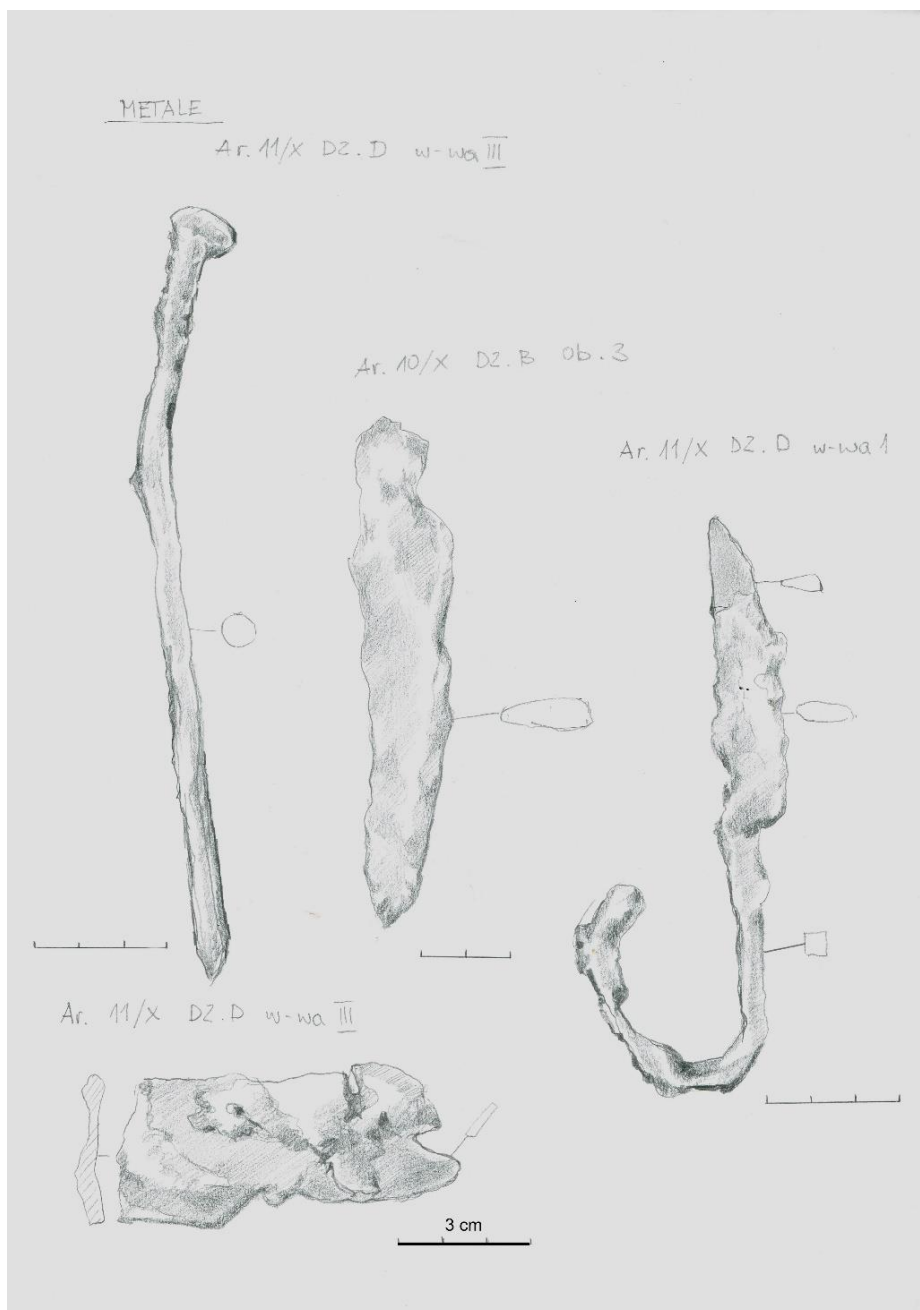

Mając rozpoznane, główne uwarunkowania związane z poszukiwanym cmentarzyskiem, przystąpiono do badań wykopaliskowych. Jak zaznaczono to wcześniej (rozdział 2 *Badania wykopaliskowe*), główny wykop badawczy o parametrach 7x5,3 m wytyczono w miejscu wyraźnych i regularnych anomalii zarejestrowanych podczas nieinwazyjnych pomiarów geofizycznych (ryc. 20; ryc. 21; ryc. 23; ryc. 51; ryc. 52), gdzie spodziewano się odsłonić fragment prostokątnej w planie budowli.

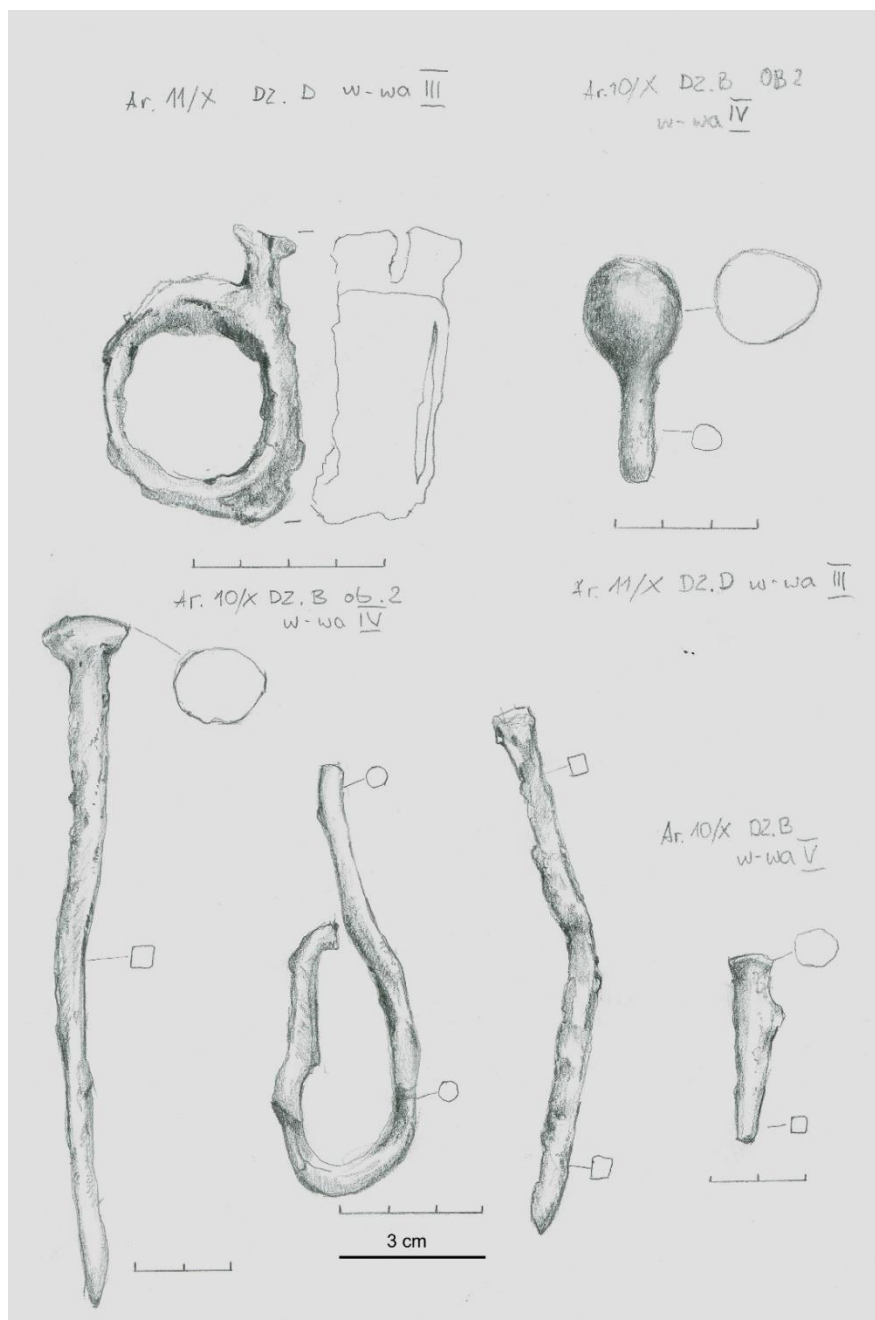
Przyjęto zasadę eksploracji w obrębie wydzielonych części wykopu – cz. 1; cz. 2; cz. 3; cz. 4 (ryc. 53). Taki sposób eksploracji pozwalał na pełne rozpoznanie stratygrafii oraz charakteru i chronologii odkrytych obiektów, bez konieczności eksploracji całej powierzchni w przypadku stwierdzenia obiektów, czy warstw nowożytnych. Celowość takiej metody potwierdziły odsłonięte w poszczególnych częściach nawarstwienia i obiekty (ryc. 54-71), które prawie w całości pochodziły z okresu nowożytnego, od końca XIX wieku do lat 20. XX wieku (ryc. 73; ryc. 74; ryc. 75).

Ryc. 73. Gwóźdź żelazny kuty, trzpień czworokątny, łeb okrągły (część 2, poziom C)

Ryc. 74. Przedmioty żelazne znalezione w części 2 wykopu głównego na poziomie „C” - gwóźdź żelazny maszynowy, ostrza noży, okucie

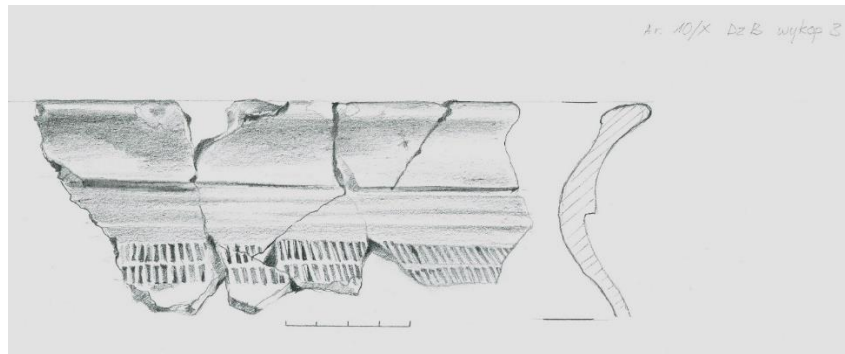
Ryc. 75. Przedmioty żelazne znalezione w części 3 wykopu głównego na poziomie „B” – część górna. Gwoździe maszynowe, okucie, drut

Jedynie w części 3 wykopu, na poziomie „B” w części dolnej wystąpiła warstwa zasypiskowa, w której odkryto fragmenty ceramiki z XV-XVII wieku (ryc. 76; ryc. 77; ryc. 78) oraz kość ze śladami obróbki (ryc. 79).

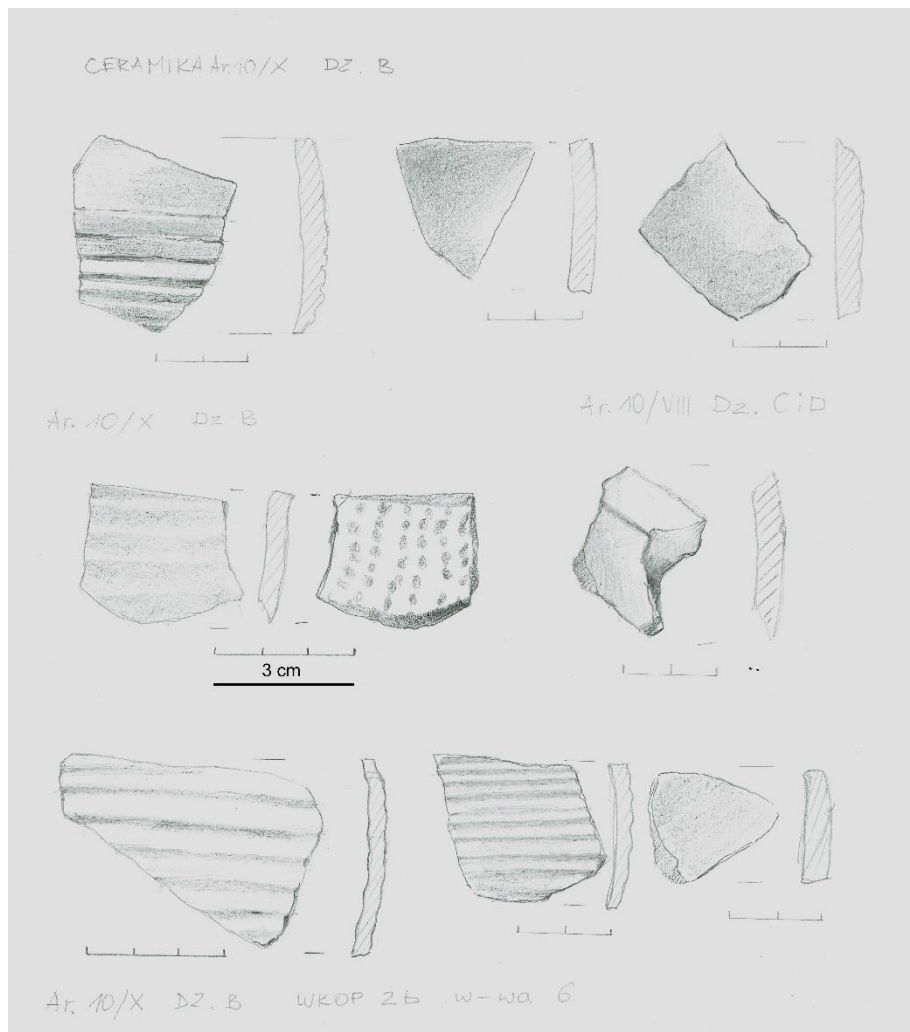
Prezentowane poniżej artefakty, w postaci ułamków ceramiki i obrobionej kości znaleziono podczas eksploracji warstwy niwelacyjnej, co należy mocno podkreślić. Nie powstała ona w wyniku działalności człowieka jako warstwa kulturowa, ale została tu zdeponowana współcześnie (w końcu XIX lub w początku XX wieku) jako materiał

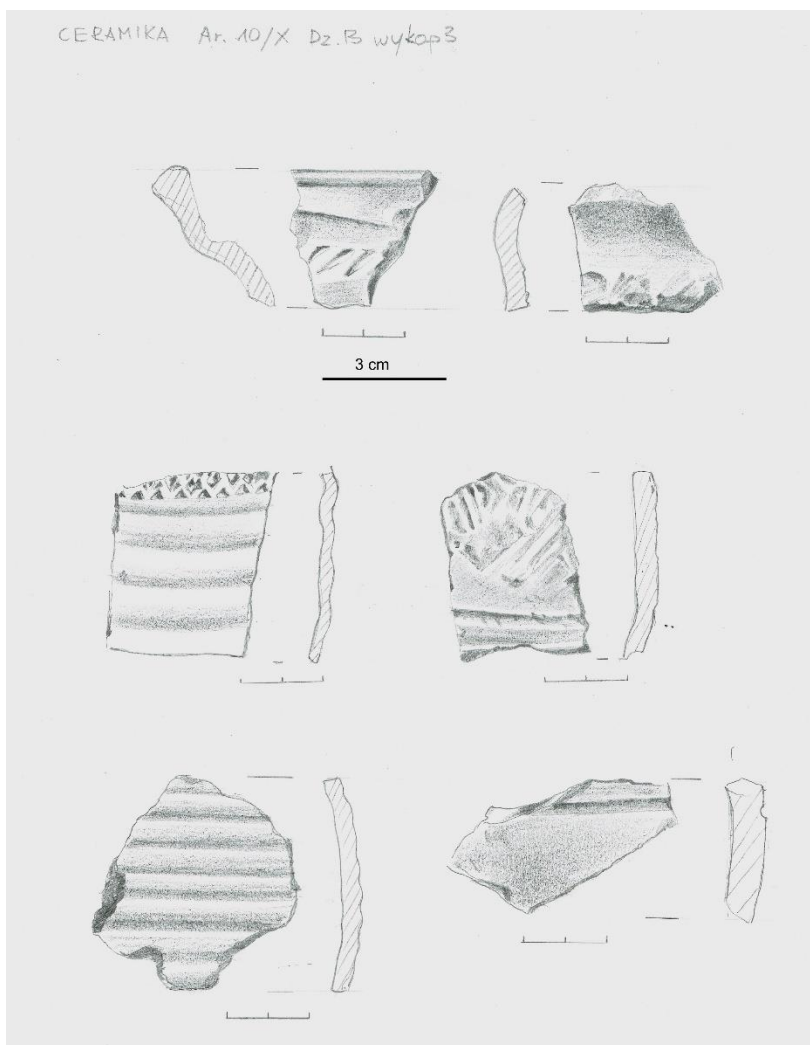
zasypiskowy – wyrównujący powierzchnię użytkową. Stąd widoczne przemieszanie artefaktów pochodzących z różnych okresów.

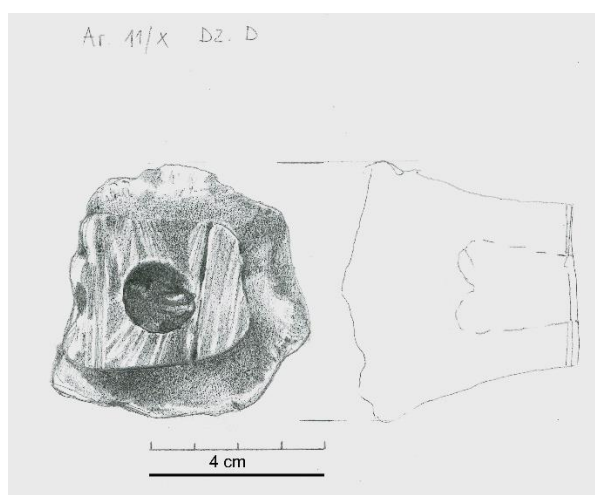
Ryc. 76. Wylew naczynia glinianego wykonanego na kole, wypal redukcyjny, XV wiek. Części 3 wykopu głównego na poziomie „B” – część dolna

Ryc. 77. Fragmenty brzuśców naczyń glinianych wykonanych na kole, XV-XVII wiek. Części 3 wykopu głównego na poziomie „B” – część dolna

Ryc. 78. Wylewy i fragmenty brzuśców naczyń glinianych wykonanych na kole, XV-XVI wiek. Części 3 wykopu głównego na poziomie „B” – część dolna

Ryc. 79. Obrobiona kość. Części 3 wykopu głównego na poziomie „B” – część dolna

W badanym wykopie, poza nowożytnymi warstwami niwelacyjnymi można było zidentyfikować 3 obiekty:

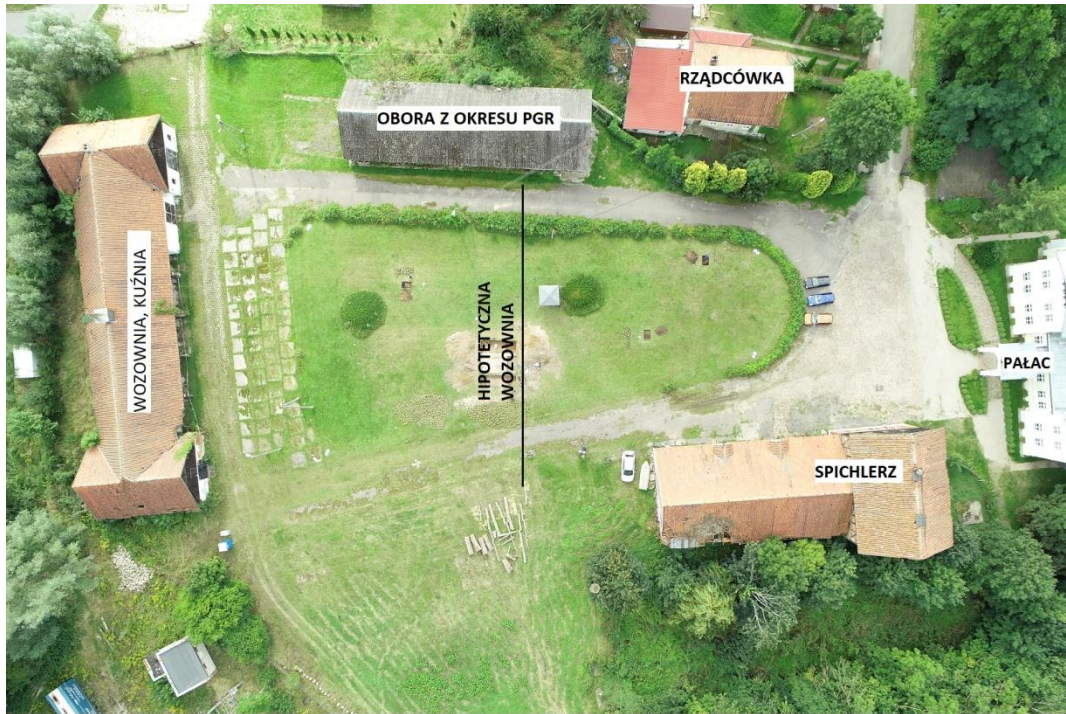
- dół posłupowy z częściowo zachowanym drewnem (część 1, obiekt nr 1 – ryc. 59; ryc. 60). Był to zapewne element konstrukcyjny wiaty związanej z budynkiem murowanym odkrytym w części 4. Być może są to pozostałości wschodniego budynku gospodarczego, który w latach 20. XX wieku zamykał plac przed pałacem od strony wschodniej (ryc. 80) – podobnie jak istniejący współcześnie, ale zbudowany w latach 30. XX wieku kilkadziesiąt metrów na wschód;

- bruk kamienny, który w różnym natężeniu wystąpił na całej powierzchni wykopu (obiekt 2 – ryc. 58; ryc. 59; ryc. 61 poziom „E”; ryc. 62 poziom „C”; ryc. 63 północny fragment części 2; ryc. 66) i jest świadectwem poziomego użytkowego terenu z początku XX wieku, można przypuszczać, że jest współczesny pozostałościom budynku gospodarczego odkrytego w części 4;

- relikty murów ceglanych budynku gospodarczego (obiekt nr 3 – ryc. 67; ryc. 68; ryc. 69; ryc. 70; ryc. 71). Na podstawie zadokumentowanej stratygrafii oraz materiału użytego do wznoszenia murów (cegły maszynowe o parametrach 25 x 12 x 6 cm, łączone na zaprawę cementowo-wapienną), należy je datować na lata 20. XX wieku.

Zaprezentowana powyżej interpretacja reliktyw zabudowy odkrytych w wykopie głównym, ma swoje uzasadnienie w analogicznych założeniach pałacowych, gdzie place przed pałacami były znacznie mniejsze, nawiązujące do zaproponowanej, pierwotnej wielkości placu w Janowie (por. ryc. 80, gdzie wschodni, pierwotny zasięg placu wyznaczono czarną linią). W przypadku takiej rekonstrukcji, północną część placu zamyka spichlerz a południową rządcówka, tworząc integralny z pałacem kompleks.

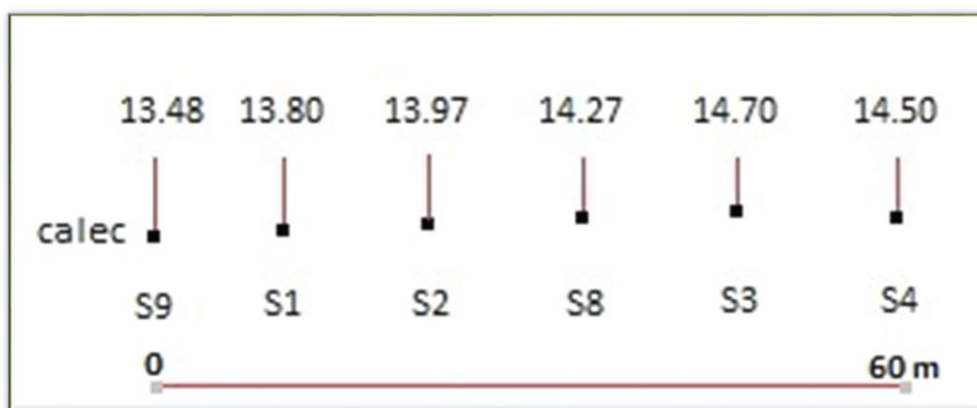

Ryc. 80. Widok na założenie pałacowe w Janowie – propozycja interpretacji relikwów zabudowy odkrytych w wykopie głównym, jako budynku gospodarczego (wozowni) pierwotnie zamykającej plac przed pałacem od strony wschodniej. Fot. K. Rabiega

Równoległe z eksploracją wykopu głównego, wytyczono i eksplorowano wykopy sondażowe. 11 wykopów sondażowych rozlokowano w różnych częściach placu przed pałacem, w taki sposób, aby uzyskać w miarę pełny obraz jego stratygrafii. We wszystkich wykopach sondażowych, po zdjęciu darni (humusu) z cienką warstwą podglebia, wystąpiły nowożytnie warstwy zasypiskowe. Były to niewielkiej miąższości (zazwyczaj od 20 do 40 cm) warstwy niwelacyjne, a tworzył je zarówno gruz budowlany, odpadki z warsztatu kowalskiego oraz różnoziarniste piaski i żwiry przemieszane z węglem drzewnym oraz zaprawą murarską. Oprócz gruzu budowlanego i współczesnych fragmentów przedmiotów żelaznych (głównie gwoździ maszynowych i drutów), w wykopach sondażowych nie odkryto żadnych artefaktów.

W 7 wykopach sondażowych dokopano się do calca (sondaże 1-4 oraz 7-9; ryc. 27; ryc. 29; ryc. 31; ryc. 33; ryc. 42; ryc. 44; ryc. 47), tzn. warstwy geologicznej, która powstała w wyniku naturalnych procesów sedymentacyjnych, bez jakichkolwiek oddziaływań człowieka. W naszym przypadku była to albo polodowcowa glina zwałowa, albo zbitý piasek gliniasty (również pochodzenia lodowcowego). Poziom stropu calca był we wszystkich wymienionych powyżej wykopach na zbliżonym poziomie (ryc. 81) i charakteryzował się bardzo równą powierzchnią, sprawiającą wrażenie uformowanej mechanicznie.

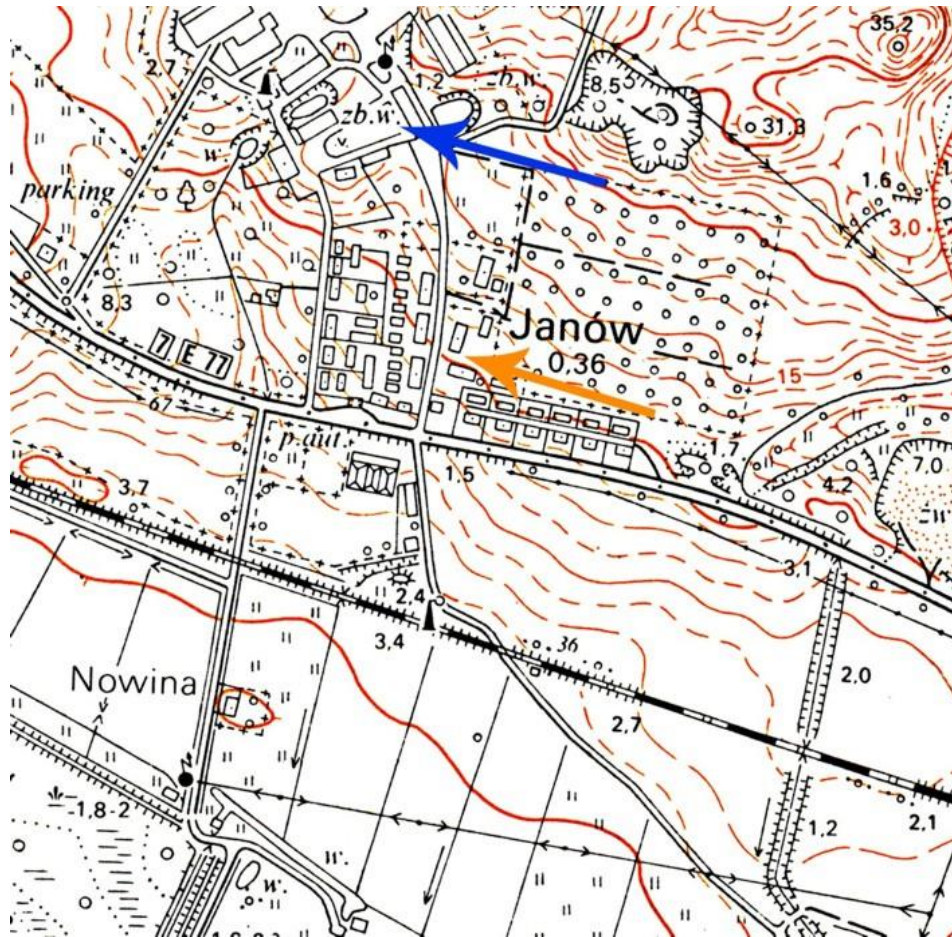

Ryc. 81. Poziom stropu calca w wykopach sondażowych (od położonego najdalej na zachodzie do najdalej na wschodzie, w układzie liniowym 60 m). Wartości podane w stosunku do poziomu morza. Nie uwzględniono wykopu sondażowego nr 7 oraz wykopów sondażowych, w których nie osiągnięto poziomu calca (sondaże nr 5; 6; 10; 11)

Tak uformowany strop calca wystąpił na większości badanego terenu i jest zapewne wynikiem przeprowadzonego tam w roku 1868 plantowania, o którym informował S. Anger (1878). Można zatem postawić tezę, że odkryte podczas plantowania groby (o czym informował Plath, por. rozdział 1.4. *Informacje Siegfrieda Angera o odkryciu z 1868 roku*), zostały całkowicie zniszczone. W trakcie tych prac, usunięto nawarstwienia związane z pochówkami, a plantowanie prowadzono do poziomu leżącego znacznie poniżej spągu nawarstwień cmentarnych i grobów. Usunięte w trakcie plantowania nawarstwienia cmentarne oraz strop calca, który stanowiły gliny zwałowe i zbite piaski gliniaste pochodzenia lodowcowego, zostały zapewne wywiezione w nieznane dzisiaj miejsce – stąd całkowity brak jakichkolwiek śladów cmentarzyska na terenie placu przed pałacem.

Interesujących wyników dostarczyły wykopy sondażowe, w których nie osiągnięto poziomu calca, mimo eksploracji prowadzonej do głębokości ok. 2 m od powierzchni. Były to sondaże nr 5; 6; 10 i 11. Sondaże nr 5; 6 i 10 wytyczono w północnej części placu. Brak calca na głębokości 2 m od powierzchni oraz pojawiająca się na tej głębokości woda gruntowa (często dokopano się tam do stropu warstw zawierających gruz budowlany – sondaż nr 5; sondaż nr 6; sondaż nr 10) wskazują, że mamy tu do czynienia ze znacznym obniżeniem terenu, sprawiającym wrażenie naturalnego wąwozu lub sztucznie wykopanej fosy. Potwierdzałyby to informacje E. Kerstana (1925), o zbudowanym tu wcześniej dworze obronnym, w miejscu którego wzniesiono w 1866 roku, z inicjatywy kapitana Adolfa Eggerta, ówczesnego właściciela majątku Hansdorf, istniejący do dzisiaj pałac.

W dalszych poszukiwaniach cmentarzyska związanego z emporium Truso, przydatne mogą okazać się informacje, które uzyskałem od mieszkańców Janowa jeszcze w latach 80. XX wieku. Dotyczyły one odkryć, jakich dokonano w latach 60. XX wieku, podczas budowy jednopiętrowych bloków mieszkalnych w funkcjonującym wówczas w Janowie pegeerze (słowo powstałe od skrótu PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne, polski wariant sowchozów, charakterystycznych dla gospodarki ZSRR). Podczas prac ziemnych związanych z budową tych bloków odkryto szkielety ludzkie. Niestety nie powiadomiono o tym fakcie służb konserwatorskich i nie jest jasne, z jakiego okresu pochodzą pochowani tam ludzie. Jednakże w kontekście omówionych wyżej odkryć z 1868 roku, można przypuszczać, że natrafiono wówczas na dalszą część cmentarzyska związanego z Truso (ryc. 82).

Ryc. 82. Wycinek mapy topograficznej w skali 1: 10 000 (arkusz 326.134, Elbląg-Nowe Pole, OPGK Poznań 1992), na którym zaznaczono zabudowania dawnego majątku Hansdorf i PGR-u w Janowie. Niebieską strzałką wskazano miejsce odkrycia grobów szkieletowych w 1868 roku, strzałką pomarańczową, miejsce odkrycia grobów szkieletowych na przełomie lat 60. i 70. XX wieku (opracowanie: M. F. Jagodziński

4. Bibliografia

Cytowane źródła:

Hakluyt Richard, *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, London 1598-1600. Wydanie polskie (wybór Henryk Zins): Richard Hakluyt, *Wyprawy morskie, podróże i odkrycia Anglików*. Z angielskiego przełożyła Monika Adamczyk-Garbowska, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1988.

Orosius Paulus [Historiarum adversus paganos libri VII]: *Chorografia Orozjusza w Anglosaskim przekładzie króla Alfreda*, [w:] Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów Słowiańszczyzny, Fontes Septentrionales, Vol. I, wydał Gerard Labuda, PWN Warszawa 1961; *The old English Orosius*, [ed.] Janet Bately, Early English Text Society, suppl. ser. 6, London 1980; *King Alfred's Orosius, Part I: Old- English Text and Latin Original*, ed. Henry Sweet, Early English Text Society's Publications, Nr 79, London 1883.

Literatura:

Anger Siegfried

1878 *Hr. Dr. Anger berichtet in einem Schreiben vom 23. März 1878 über Ausgrabungen In der Gegend von Elbing*, „Zeitschrift für Ethnologie“ Zehnter Band, Berlin, s. 198-199.

Auch Michał, Bogucki Mateusz, Trzeciecki Maciej

2012 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na stanowisku Janów Pomorski I*, Studia nad Truso I:2, red. Beata Jurkiewicz, Mateusz Bogucki, Elbląg, s. 124-165.

Bogucki Mateusz

2017 *Pruskie, skandynawskie czy słowiańskie? Uwagi o przynależności etnicznej mieszkańców emporium Truso*, [w:] Między Jutlandią a Sambią. Truso w kontekście badań południowo-zachodniej strefy basenu Morza Bałtyckiego w okresie wikingów, red. M. F. Jagodziński, Studia nad Truso III:2, Elbląg, s. 105–134.

Brather Sebastian, Jagodziński Marek F.

2012 *Der wikingzeitliche Seehandelsplatz von Janów (Truso). Geophysikalische, archäopedologische und archäologische Untersuchungen 2004–2008*, mit Beiträgen von M. Bogucki, S. Brather-Walter, N. Buthmann, P. Kühn, H. Steuer und B. Zickgraf, Bonn.

Callmer Johan

1994 *Early urbanism in Southern Scandinavia ca. 700-1100 AD. Trading places, central settlements and new model centres in continuity change*, „Archaeologia Polona”, 1994, vol. 32, s. 73-93.

Carstenn Edward

1911 *Zur Geschichte der Trusoforschung*, „Altpreussische Monatschrift”, Bd. XLVIII, s. 37-63).

Chudziak Wojciech

1999 *Ze studiów nad pograniczem słowiańsko-baltyjskim we wczesnym średniowieczu. Problem przynależności etnokulturowej Pomezanii w IX-XI wieku* [w:] *Pogranicze polsko-pruskie w czasach św. Wojciecha*, red. M. F. Jagodziński, Elbląg, s. 81-98.

Dorr Robert

1888-1891 *Bericht über die Tätigkeit der Elbinger Altertumsgesellschaft im Vereinsjahr 1886/87*, „Schriften der Naturforschenden Gesellschaft zu Danzig“, Bd. VII, H. 1, s. 21-22.

1894 *Übersicht über die prähistorischen Funde im Stadt- und Landkreise Elbing*, "Beilage zum Programm des Elbinger Real-Gymnasiums", teil I, II, Elbing.

1898 *Die Gräberfelder auf dem Silberberge bei Lenzen und bei Serpin, Kr. Elbing aus dem V-VI Jahrhundert*[w:] "Festschrift der Elbinger Altertumsgesellschaft zur Feiner Ihres Frünfünndzwanzigjährigen Besteheus", Elbing, „Schriften der Naturforschenden Gesellschaft zu Danzig”, Bd. X, H. 1.

1914 *Das Vorgeschichtliche Gräberfeld von Benkenstein – Freiwalde, Kr. Elbing (700-1150 n. Chr.)*, Mittelungen des Coppersnicus Vereins für Wiss., und Kunst zu Thorn, H. 22, s. 2-26.

Duczko Władysław

1997 *Scandinavians in the Southern Baltic between the 5th and the 10th centuries A.D.*, [w:] *Origins of Central Europe*, edit. P. Urbańczyk, Warszawa, s. 191-211.

Ebert Max

1926 *Truso*. „Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft“, Geisteswissenschaftliche Klasse, Jg. 3, H. 1. Berlin.

Ehrlich Bruno

1920 *Bericht über die Tätigkeit der Elbinger Altertumsgesellschaft in den Vereinsjahren 1915/1916 bis 1918/1919*, "Elbinger Jahrbuch", H. 1, s. 151-214.

- 1931 *Schwerter mit silberbeschlagenen Scheiden von Benkenstein, Kr. Elbing, und einige west- und ostpreussische Vergleichsstücke*, „Prussia“ 29, s. 16-47.
- 1932 *Elbing, Benkenstein und Meislatein. Ein neuer Beitrag zur Trusoforschung*, „Mannus“ 24, Heft 1-3, Leipzig, s. 399-420.
- 1936 *Das Städtische Museum in den Jahren 1932-1935*, „Elbinger Jahrbuch“ 12/13, Elbing, s. 236-243.
- 1937a *Der preußisch-wikingische Handelsplatz Truso*, „Elbinger Jahrbuch“ 14/1, 1937, s. 1–17.
- 1937b *Germanen und Altpreußen auf dem Boden Elbings. Die Scharnhorststrasse als vorgeschichtliches Siedlungsgebiet*, "Germanen- Erbe", Jahrgang 2, H. 9/10, September Oktober, s. 268-277.

Gloger Kurt

- 1943 *Germanen in Osteuropa. Versuch einer Geschichte Osteuropas von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts*. „Mannus-Bücherei“, Leipzig.

Haftka Mieczysław

- 1973 *Wczesnośredniowieczne uzbrojenie żelazne z grobu ciałopalnego z Elbląga*, „Rocznik Elbląski”, tom 6, s. 21-32.

Jagodziński Marek F.

- 1997 *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*, [w:] Adalbertus, tom 3, red. P. Urbańczyk, Warszawa.
- 1998 *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Komentarz do katalogu stanowisk*, [w:] Adalbertus, tom 1, red. P. Urbańczyk, Warszawa, s. 159-197.
- 1999 *Rejon ujścia Wisły we wczesnym średniowieczu. Struktura zasiedlenia i stosunki etniczne*, [w:] Pogranicze polsko-pruskie w czasach św. Wojciecha, red. M. F. Jagodziński, Elbląg, s. 35-79.
- 2009a *The settlement of Truso*, [w:] Wulfstan's Voyage. The Baltic Sea region in the early Viking Age as seen from shipboard, red. A. Englert, A. Trakadas, Roskilde, s. 182–197.
- 2009b *Zagadnienie obecności Skandynawów w rejonie ujścia Wisły we wczesnym średniowieczu*, „Pruthenia” 4, 2009, s. 117–192.
- 2010 *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem*, Bydgoszcz 2010.

2017 *Janów Pomorski stan 1. Struktura i zabudowa strefy portowej. Wyniki badań archeologicznych w latach 1982-1991*, Studia nad Truso III:1, red. Marek F. Jagodziński, Elbląg.

2019 *Truso – jak bardzo skandynawskie?* [w:] *Wikingowie w Polsce?*, red. M. Bogacki, A. Janowski, Ł. Kaczmarek, Gniezno, s. 145-153.

Kirpičnikov Anatol N., Jagodziński Marek F.

2006 *Wczesnośredniowieczny miecz znaleziony w Elblągu*, [w:] *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, red. M. Dworaczkowa, A. B. Kowalska, S. Moździuch, M Rębkowski, Szczecin - Wrocław, s. 437-442..

Kamińska Janina

1959 *Sprawozdanie z działalności badawczej Stacji Archeologicznej w Gdańsku w 1956 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne tom 7, s. 35-48.

Kerstan Eugen Gustav

1925 *Die Geschichte des Landkreises Elbing*, Elbing.

Kolberg Augustin

1878 *Wulfstan Seekurs für die Fahrten von Schleswig nach Truso an der Wahrmischen Küste von Preussen im 9 Jahrhundert*, „Zeitschrift f. d. Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. VI, s. 1-75.

Kulakov Vladimir I.

2005 *Die wikingerzeitliche Siedlung und das Gräberfeld Kaup bei Wiskiauten. Bericht über die Ausgrabung der Jahre 1956-2004*, Offa-Zeitschrift, Bd. 59/60, 2002/2003, Hrsg. v. C. von Carnap-Bornheim, J. Müller u. U. Müller, s. 55-79.

Labuda Gerard

1961 *Chorografia Orozjusza w anglosaskim przekładzie króla Alfreda*, [w:] *Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów Słowiańszczyzny*, wyd. G. Labuda, PWN Warszawa, s. 7-118.

Łosiński Władysław

2000 *Pomorze - bardziej słowiańskie czy bardziej “bałtyckie”?*, [w:] *Salsa Cholbergiensis. Kołobrzeg w średniowieczu*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg, s. 119-141.

Łowmiański Henryk

1957 *Zagadnienie roli Normanów w genezie państw słowiańskich*, PWN Warszawa

Mazur Adam, Nosek Elżbieta

1973 *Wyniki badań metaloznawczych znalezisk żelaznych z Elbląga*, Rocznik Elbląski, tom 6, s. 4-19.

Mielczarski Stanisław

1963 *Truso. Historia badań i problemy metodologiczne. Opis podróży Wulfstana do Truso. Stosunki hydrograficzne i osadnicze w delcie Wisły w IX w. Lokalizacja Truso i dzieje osady. Zakończenie*, „Rocznik Elbląski”, t. 2, s. 3-36.

Mühlen Berndt von zur

1975 *Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen*. "bonner hefte zur Vorgeschichte" Nr. 9, Bonn, s. I-VI, s. 1-287.

Neugebauer Werner

1937a *Die Bedeutung des wikingischen Gräberfeldes in Elbing für die Wikingerbewegung im Ostseegebiet*, „Elbinger Jahrbuch” 14/1, s. 19–28.

1937b *Germanen und Altpreussen auf dem Boden Elbings. Die Scharnhorststrasse als vorgeschichtliches Siedlungsgebiet*, "Germanen- Erbe", Jahrgang 2, H. 9/10, September Oktober, s. 268-277.

1938 *Das wikingische Gräberfeld in Elbing*, [w:] Altpreußen-Vierteljahresschrift für Vorgeschichte und Volkskunde, Jg. 3, H. 1, s. 2-6.

1975 *Von Truso nach Elbing. Leitlinien der Frühgeschichte des Elbinger Raumes*, [w:] „Elbinger Hefte“, Bd. 34, s. 9-49.

Neumann Ferdinand

1854 *Über die Lage von Wulfstans Truso, Wislemund und Witland, - Die Namen Nehrung, Nogat, Weichsel*, „Neue Provinzial – Blätter”, H.6, s. 290 – 326, 385 – 398, 411 – 416.

1944 *Das wikingische Gräberfeld von Elbing-Neustädterfeld und die Lage Trusos*, Bericht über die Kieler Tagung 1939, Forschungs- und Lehrgemeinschaft “Das Ahnenerbe”, Neumünster 1944, s. 154-161.

Nowakowski Wojciech

2006 *Korzenie Prusów. Stan i możliwości badań nad dziejami plemion bałtyjskich w starożytności i początkach średniowiecza*, „Pruthenia”, tom I, s. 11-40.

Odoj Romuald

1970 *Dzieje Prusów do czasów krzyżackich*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” Nr 1 (107), Olsztyn, 1970, s. 51-65;

Toplak Matthias S.

2015 *Prone Burials and Modified Teeth at the Viking Age Cemetery of Kopparsvik: The Changing of Social Identities at Threshold of Christian Middle Ages*, “Analecta Archaeologica Ressoiviensia”, vol. 10, s. 77-97.

Urbańczyk Przemysław

2002 *Wczesna urbanizacja ziem polskich*, [w:] Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie, red. C. Buško, J. Klápště, L. Leciejewicz, S. Moździoch, Wrocław-Praha, s. 37-47.

Williams Gareth, Penz Peter, Wemhoff Matthias, red.

2013 *Viking*, National Museum of Denmark.

Welc Fabian (GEO ARCHEO SERVICE)

2010 Rozpoznanie za pomocą metody magnetycznej i georadarowej obszaru wokół założenia pałacowo - gospodarczego w Janowie Pomorskim (wpis do rej. zabytków nieruchomych nr A – 1217), Warszawa, czerwiec 2020

Wróblewski Wojciech

2006 *Aschenplätze – the forgotten burial rituals of the Old Prussians*,“ Archaeologia Lituana”, t. 7, Vilnius, s. 221-234.